

”

Jag skulle säga att vi är fria, vi är absolut fria, för första gången någonsin i civilisationen är vi fria. Vi kan inte skylla på någon, inte på djävulen, inte på Freud, inte Gud, eller på någon annan för våra misstag. Vi får klara oss själva nu.

Filmens barocka profet

I BEGYNNELSEN VAR BILDEN | VÄTEPEROXID MOT CYANOBAKTERIER | ANTROPOLOGI MOT EBOLA?
LOPPISEN – EN EKO- ELLER EKOLOGÄRNING? | ETT PÅ MÅNGA SÄTT SVÅRSTOPPAT VIRUS



Blommande vatten

Sommarens blomning av cyanobakterier, även kallade blågröna alger, var större än på många år. Vid ämnet biokemi vid Åbo Akademi deltar man i ett projekt som undersöker hur väteperoxid bäst kunde användas för att snabbt förhindra explosiv cyanobakterieblomning. Resultaten verkar lovande – för insjöarna. För att Östersjön ska tillfriskna krävs förebyggande åtgärder och tid.

Cyanobakterier kan ta andra färger än den gröna färg vi vanligtvis ser i våra vatten. Sjön Vrutci i Serbien plågas av röda cyanobakterier som täcker ytan som en matta. Sjön används som källa till dricksvatten för invånarna i Užice, en stad på cirka 60 000 invånare.

Cyanobakterier är en stor hälsorisk, vilket gör dem till en stor påfrestning för vattenverken. Läs mera på sidorna 12–15.

Foto: Tijana Jevtić.

intro

Det finns många sätt att ordna upp världen på och skapa ett kosmos av kaos. En av vetenskapens grundläggande tjänster är dess metod att sätta namn på saker och beskriva deras förhållande till varandra, en metod som hjälper oss manipulera deras tillstånd.

ÄVEN OM DENNA strävan efter en ordning som är totalt objektiv och rationell ibland ger upphov till en viss fåfänga – som blir uppenbar när paradigmet byts eller när konsekvenserna var oförutsedda – är det svårt att föreställa sig ett effektivare sätt att ha kontroll på den materiella världen.

Konsten är ett annat sätt att ordna världen, ett sätt som försöker möblera om i den ordning vi vanligen tar för givet. Regissören **Peter Greenaway** ger i detta nummer sin syn på konst och film. Han eftersträvar ett skapande som utgår från bilden, inte ordet, och markerar med ett par välplacerade kängor att han inte delar sina kollegers syn på vad film borde vara.

GREENAWAY besökte Åbo under symposiet Aboagora, som i år hade temat ”Från kaos till kosmos” – ett tema som fortsätter in i detta nummer av *MfÅA*.

Vi talar med forskare **Leena Kotilainen** om hur liberianerna, i ett samhälle som präglas av misstro, tar till övertro i ett försök att förstå det elände som ebola-epidemin innebär. Vi tittar sedan med forskningschef **Mervi Vasänge** närmare på svårigheterna med att ta fram ett läkemedel mot ebola, svårigheter som ligger i både virusets svårkontrollerbara natur och i hur vi människor har ordnat världen såväl politiskt som ekonomiskt.

VI AVSLUTAR numret med en titt på loppmarknaderna, som med sina kaotiska bord och en egen dramaturgi ger konsumenten en annan inkösupplevelse än våra utstuderade närköp och varuhus.

Tänk att det blev nån ordning på det här numret också.

Chefredaktör

Nicklas Hågen



mfåa

MEDDELANDEN FRÅN ÅBO AKADEMI

REDAKTION	NICKLAS HÅGEN, chefredaktör tfn: (02) 215 4693 e-post: nicklas.hagen@abo.fi MARCUS PREST, redaktör tfn: (02) 215 4715 e-post: marcus.prest@abo.fi
WEBBREDAKTÖR	PETER SIEGFRIDS tfn: (02) 215 4882 e-post: peter.siegfrids@abo.fi
REDAKTÖR I VASA	KLAS BACKHOLM tfn: (06) 324 7387 e-post: klas.backholm@abo.fi
ADRESS	Åbo Akademi Domkyrkotorget 3 20500 Åbo
E-POST	meddelanden@abo.fi
WWW	www.abo.fi/meddelanden
ANSVARIG UTGIVARE	THURID ERIKSSON, kommunikationschef tfn: (02) 215 4124 e-post: thurid.eriksson@abo.fi
GRAFISK FORM	PETER SIEGFRIDS
TRYCKERI	Tidningen trycks av tryckeri FRAM och upplagan är 4 800 ex.

ISSN 2341-9644 (print)
ISSN 2341-9652 (online)

© Kommunikationsenheten vid Åbo Akademi 2014



Meddelanden från Åbo Akademi utges ut av Åbo Akademi. Tidningen utkommer månatligen under läsåret och sänds till huvuddelen av akademins anställda samt bla till massmedia, till universitet och högskolor i Norden, till kommuner, bibliotek och gymnasier i Svenskfinland, till medlemmar i Akademiföreningen Åbo Akademiker r.f. och till ett stort antal personer verksamma inom politik, förvaltning och näringsliv.



ARTIKLAR

18 I begynnelsen var bilden

Aboagorakonferensens keynote-talare Peter Greenaway breder ut sig om konsten, Gud, Darwin och varför filmer som görs idag är lika intressanta som att titta på tapeter.

24 I filmerna spökar renässansens alkemi

Professor Anthony Johnson ger en inblick i vad som pågår i Greenaways filmer.

26 Antropologi mot ebola?

Fattiga förhållanden, korruption och kommunikationsbrist bidrar till att ebolaviruset sprider sig i hårt drabbade Liberia.

28 Ett på många sätt svårstoppat virus

Ebola är ett ”klipskt” virus, som ger läkemedelsindustrin stora utmaningar. I den mån det finns ett intresse att utveckla mediciner för en så pass liten marknad, vill säga.

30 Loppisen – en eko- eller egogärning?

Loppmarknader och gårdsloppisar erbjuder hållbar handel och tar den upplevelseinriktade konsumenten på en annorlunda shoppingrunda.

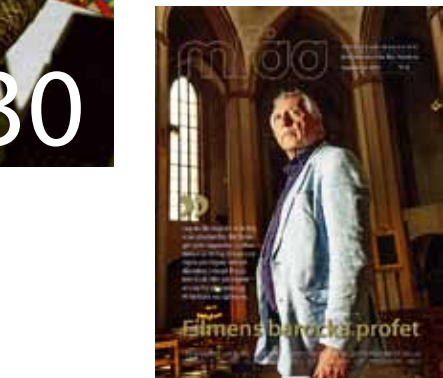
NYHETER

06 Piller skapar kroniker?

Trots att de långsiktiga resultaten för psykofarmaka är svaga ändrar man inte rekommendationerna inom vården. I stället ändrar man synen på vad depression är.



26



Omslagsbild: Filmens barocka profet. Foto: Robert Seger.

12 Väteperoxid mot cyanobakterier

Cyanobakterier är känsligare för väteperoxid än den omgivande miljön. Därför är ämnet ett potentiellt bote-medel på algbloomingen i sjöarna.

KOLUMNER

10 Galen rationalitet

Kolumnist Mari Lindman skriver att det borde gå att sätta marknadens och realpolitikens system på undantag när det ger upphov till absurditeter och slöseri.

35 Multikulturalismens död

Mellanöstern har varit en mångkulturell region i flera tusen år. Det håller extremisterna nu på att sätta stopp för, skriver gästkolumnist Svante Lundgren.

Piller skapar kroniker?

Robert Whitaker och Aku Kopakkala besökte ämnet psykologi vid Åbo Akademi. Där gav de tillsammans med akademilektor Mira Karrasch en mindre ljus bild av användningen av mediciner för psyket.

TEXT & FOTO: NICKLAS HÄGEN

Aku Kopakkala sades i början av juni upp från sitt arbete som rehabiliteringschef vid Mehiläinen efter att ha deltagit i ett tv-program om depressionsvård.



Psykofarmaka används i alltför stora mängder och med tveksamma resultat. Det var kontentan av seminariet "Mental problems = brain disorders? Re-evaluating the biological basis of psychiatric diagnoses and treatments" som hölls vid ämnet psykologi vid Åbo Akademi i mitten av augusti.

Akademilektor Mira Karrasch, prisbelönad vetenskapsjournalisten Robert Whitaker och under uppmärksammade former uppsagde rehabiliteringschefen Aku Kopakkala föreläste om medicin för depressioner, ADHD och psykoser. De är alla förespråkare av helhetslösningar och noggranna avvägningar av när medicin ska användas.

Piller är bra för att skapa en stabil dygnsrytm, vilket är det första som bör göras när någon blir deprimerad. Utöver det är depression en mycket mångdimensionell problematik. Vi borde sköta de olika delarna av hela bilden genom att fråga oss vad som hände när problemen och symptomen bröt ut och därifrån göra upp en plan för hur vi ska gå vidare, säger Kopakkala.

Enligt dagens medicinska praxis skriver läkarna ofta ut medicin mot depression "för säkerhets skull" och mot psykoser på ren automatik. Det verkar inte få oss att må bättre. På lång sikt, från några månader uppåt, visar undersökningar att medicinen inte är effektivare än andra former av behandling som till exempel psykoterapi eller motion.

Från år 2001 till 2013 har den relativa andelen av sjukpensioneringar på grund av mentala problem gått upp från 48 procent till 56 procent i Finland. Även om man inte kan påstå att det handlar om ett rakt kausalt samband, ser man att den ökade användningen av mediciner går hand i hand med sjukpensioneringen. Liknande siffror ser man i många västerländska samhällen där man gått in för att behandla speciellt depression främst med antidepressiv medicin, säger Karrasch.

Whitaker påpekar att återhämtningen från psykos är bättre i fattiga länder, där man inte medicinerar.

Västvärldens bästa resultat för vård av människor med psykoser finns i Finland, i västra Lappland. Där är 80 procent av patienterna tillbaka i arbete eller studier fem år efter att de insjuknat. Man använder inte samma engångslösning för alla, utan gör noggranna avvägningar av vem som ska ta medicinerna och för hur länge. Cirka två tredjedelar har under en femårsperiod inte använt antipsykotisk medicin, säger Whitaker.

En naturlig återhämtning

Undersökningar visar att återhämtningen från depression försnabbats sedan man började medicinera fenomenet på 1960-talet, men däremot kommer återfall i allt tätare intervaller. Människor har en naturlig förmåga att återhämta sig från depressioner, och denna verkar av allt att döma försämrats av medicinering.

Innan vi introducerade de antidepressiva medicinerna ansågs depression vara ett övergående tillstånd som man kanske hade en eller ett par gånger under sitt liv. Nu ökar antalet kroniker men slutsatsen man drar är att den tidigare forskningen var felaktig. Resultaten för medicinerna är så dåliga att forskningen anpassat sin syn på sjukdomen och gjort

depression till något som anses vara en kronisk sjukdom, säger Whitaker.

De starkaste kritikerna, däribland professor Peter Goetzsche som är chef för det Nordiska Cochranecentret för evidensbaserad hälsovård, har skrivit att psykiatriska läkemedel vållar mera skada än nytta, och att medborgarna skulle må bättre om vi drog bort medicinerna från marknaden.

Den biologiska beskrivningen av skeendet är, förenklat, att hjärnan anpassar sig till den ökade halten serotonin genom att skära ner på den naturliga produktionen.

Man får en motsatt effekt till vad medicinen ska göra och det kan hända att effekten inte är reversibel, säger Whitaker.

I USA är det vanligt att man medicinerar barn för ADHD, och enligt Whitaker ger det ett liknande resultat på lång sikt.

De tar ett barn som var oroligt i klassrummet och gör det i värsta fall till en permanent mentalpatient.

Bristande öppenhet

En stor del av forskningen av psykofarmaka görs av läkemedelsföretagen, som har stora ekonomiska intressen i resultaten. Whitaker och Kopakkala listar sätt man kan manipulera forskningen på, till exempel genom att välja vilka delar av resultaten som publiceras, eller göra undersökningarna på personer som man på förhand vet att ger det resultat man vill visa.

Kopakkala själv sades upp från hälso- och sjukvårdsföretaget Mehiläinen efter att ha deltagit i ett tv-program om depressionsvård, med motiveringen att hans åsikter avviker från gällande vårdpraxis. Han påpekar det absurda i att läkemedelsföretagen själva styr forskningen i den medicin de säljer.

Om vi pratar i fotbollstermer så brukar det lag man spelar i vara av betydelse för vart åt man sparkar bollen. ♦

Seminariet *Mental problems = brain disorders? Re-evaluating the biological basis of psychiatric diagnoses and treatments* riktade sig i första hand till psykologer, psykiatrer, forskare och andra som jobbar inom psykiatri. Seminariet var med sina 110 deltagare fullsatt.

disputationer



DATATEKNIK

DI Johan Ersfolk disputerade i datateknik fredagen den 15 augusti på avhandlingen *Scheduling Dynamic Dataflow Graphs with Model Checking*. Opponent var associate professor Stavros Tripakis, Aalto-universitetet, och som kustos fungerade professor Johan Liljus.



VÅRDVETENSKAP

HVM Ginger Selander disputerade i vårdvetenskap måndagen den 18 augusti på avhandlingen *Glädje i vårdandets värld*. Opponent var professor emerita Ingegerd Bergbom, Göteborgs universitet, och som kustos fungerade docent Lisbet Nyström.



TRÄ- OCH PAPPERSKEMI

DI Stina Grönqvist disputerade i trä- och papperskemi torsdagen den 21 augusti på avhandlingen *Action of laccase on mechanical softwood pulps*. Opponent var professor Arthur Ragauskas, Georgia Institute of Technology, och som kustos fungerade docent Anna Sundberg.



CELLBIOLOGI

FM Anniina Vihervaara disputerade i cellbiologi fredagen den 29 augusti på avhandlingen *Choosing the target loci: Heat shock factors HSF1 and HSF2 as regulators of cell stress and development*. Opponent var professor John T. Lis, Cornell University, och som kustos fungerade professor John Eriksson.



PEDAGOGIK

FM Katharina Andersson disputerade i pedagogik torsdagen den 11 september på avhandlingen *Pojkar kan visst skriva! Skrivkompetenser på nationellt prov i svenska i årskurs tre i Sverige*. Opponent var professor emeritus Jon Smidt, Høgskolen i Sør-Trøndelag, och som kustos fungerade professor Ria Heilä-Ylikallio.



FILOSOFI

FM Ylva Gustafsson disputerar i filosofi fredagen den 19 september på avhandlingen *Interpersonal Understanding and Theory of Mind*. Disputationen äger rum kl. 13 i auditorium Armfelt, Arken. Opponent är professor David Cockburn, University of Wales, och som kustos fungerar professor Martin Gustafsson.

noterat...

FYRA SÖKANDE TILL REKTORSBEFATTNINGEN VID ÅBO AKADEMI

BEFATTNINGEN SOM REKTOR för Åbo Akademi från 1.1.2015 för fyra år är ledig-förklarad att sökas.

Följande personer har sökt befattningen: TkD **Jari Böling**, akademilektor i reglerteknik vid Åbo Akademi. FD **Jorma Mattinen**, professor i organisk kemi vid Åbo Akademi,

rektor för Åbo Akademi sedan 1.1.2006. FD **Pekka Santtila**, professor i tillämpad psykologi vid Åbo Akademi, psykolog. ED **Anna Sell**, universitetslärare i informationssystem vid Åbo Akademi.

Åbo Akademis styrelse väljer rektor. Valet planeras ske på mötet 1.10.2014.



TAPIO SALMI HEDERSMEDLEM I TJECKISKA KEMIINGENJÖRSKADEMIN

PROFESSOR TAPPIO SALMI kallades till hedersmedlem i tjeckiska kemiingenjörskademin vid CHISA2014-konferensens öppningsceremoni.

CHISA-konferensen är en av världens största konferenser i kemiteknik. CHISA2014 är den 21 konferensen i serien och pågick i Prag i slutet av augusti.

Konferensen hade nästan tusen deltagare, vilka representerar de mest varierande områdena av kemiteknik, från reaktionsteknik till separationsprocesser och processdesign.



PRISTAGARE UR HARRY ELVINGS LEGAT BELÖNADES

ÅRETS PRISTAGARE ur Harry Elvings legat belönades i samband med Åbo Akademis inskription i början av september. Forskarpriset om 6 000 euro tilldelades i år till FD **Ville Kivimäki** för hans doktorsavhandling i nordisk historia med titeln *Battled Nerves: Finnish Soldiers' War Experience, Trauma and Military Psychiatry 1941–44*. Avhandlingen bedömdes med vitsordet laudatur.

I avhandlingen studerar Kivimäki av kriget framkallade psykiska störningar hos finländska soldater under fortsättningskriget. Avhandlingen bör ses som ett särdeles viktig bidrag till dagens forskning i nordisk historia. Avhandlingen lyfter fram frågor som är både politiskt och etiskt viktiga och bryter nytt territorium i förståelsen av soldaternas traumatiska upplevelser och hur majoriteten av dessa klarade sig utan mentala rubbningar i en miljö präglad av våld. Läs mera om Kivimäkis forskning i *MfÅA* 12/2013.

Lärrarpriset om 6 000 euro tilldelades PeD **Tom Wikman**, lektor i pedagogik. Wikman har en lång och gedigen erfarenhet av lärarutbildning, ständigt med studerandes lärande i fokus. Hans internationella engagemang konkretiseras bland annat i undervisning i multikulturell pedagogik och med lärar- och forskarutbildning i Tanzania. Vardagens lärararbete möter han med humor och med ett genuint intresse för människor. Han har en uppriktig omsorg om den blivande lärarens utveckling som professionell yrkesutövare i dagens skolvärld.

Årets handledare för examensarbeten är TD, FL **Mikael Lindfelt**, akademilektor i systematisk teologi. Årets handledare som egenlärare är PM **ICCA Krook**, som handleder huvudämnesstuderande i sociologi och huvudämnesstuderande i kvinnovetenskap, samt första årets politices kandidatstuderande. Handledarpriserna på 1 500 euro var utdelas på basis av studerandes nomineringar.

Åbo Akademi delar ut stipendium åt två studerande som uppvisar en hyfsad studieframgång och som har bedrivit allmännyttig aktivitet akademien till gagn. Stipendierna om 1 000 euro var ges i år till pedagogiestuderande **Amy Rönnberg** och filosofiestuderande **Ken Snellman**.

NY BEHANDLINGSSTRATEGI MOT HJÄRNCANCER UTVECKLAS

DEN HOS MÄNNISKAN vanligaste typen av hjärncancer, glioblastom, är en mycket dödlig sjukdom. Patienternas medellivslängd efter diagnos är endast cirka ett år. Det är två saker som gör behandlingen av glioblastom särskilt svår är strukturen kring hjärnans blodådror (blod-hjärnbarriären) som hindrar läkemedelsmolekylerna från att transporteras från blodet till hjärnan och glioblastomcellernas resistens mot de flesta läkemedel som är i bruk i dag.

Jane och Aatos Erkkos stiftelse har beviljat 950 000 euro till en arbetsgrupp gemensam för universiteten i Åbo och Helsingfors. Gruppen eftersträvar att lösa ovan nämnda utmaningar med hjälp av en ny behandlingsstrategi, som baserar sig på RNAi-terapi: cancerfrämjande proteiners produktion förhindras med korta RNA-strängar som kan transporteras in i cellen. Dessa ska transporteras in i glioblastomcellerna, genom blod-hjärnbarriären, med hjälp av verktyg som utvecklats av arbetsgruppen.

Gruppen leds av professor **Jukka Westermarck** (Åbo universitet), som är en av världens ledande forskare i mekanismer som påverkar cancer av den här sorten. Grunden för arbetet kommer att vara en ännu opublicerad RNAi-baserad metod med vilken man kan döda också de mest resistent glioblastomcellerna. Docent **Pirjo Laakkonen** (Helsingfors universitet) specialkunnande är att transportera läkemedel genom blod-hjärnbarriären med hjälp av unika transportpeptider som hennes forskningsgrupp tagit fram och nyss bevisat vara brukbara. Docent **Jessica Rosenholm** (Åbo Akademi) och hennes forskningsgrupps specialområde är transport av läkemedels- och RNAi-molekyler i kroppen med hjälp av nanopartiklar som gruppen utvecklar.

Genom att sammanbringa dessa upptäckter eftersträvar arbetsgruppen att bevisa att en cancervävnad kan behandlas med den nyutvecklade läkemedelsformuleringen. Målet är att också undersöka hur läkemedelstransporten fungerar i patienttester på människor.

På lång sikt har projektet förutsättningar att göra stor nytta genom en effektivare cancervård. Eftersom läkemedelsutvecklandet inom RNAi-området ännu i praktiken är obefintligt i Finland kommer projektet också mer allmänt att utnyttja finländsk läkemedelutveckling och biomedicinsk forskning.

disputationer



TEKNISK KEMI OCH REAKTIONSTEKNIK

M.Sc. **Sabrina Schmidt** disputerar i teknisk kemi och reaktionsteknik fredagen den 19 september på avhandlingen *Methyl and ethyl chloride synthesis in microreactors*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium Salin, Axelia. Opponent är professor **Jaap Schouten**, Eindhoven University of Technology, och som kustos fungerar professor **Tapio Salmi**.



VÅRDVETENSKAP

HVM **Anita Wikberg** disputerar i vårdvetenskap fredagen den 19 september på avhandlingen *En vårdvetenskaplig teori om interkulturellt vårdande – att föda barn i en annan kultur*. Disputationen äger rum kl. 12 i Akademisalen. Opponent är docent **Maria Arman**, Karolinska institutet, och som kustos fungerar professor **Carola Wärnå-Furu**.



TEKNISK KEMI OCH REAKTIONSTEKNIK

DI **Sari Hyvärinen** disputerar i teknisk kemi och reaktionsteknik måndagen den 22 september på avhandlingen *Ionic liquid mediated biomass deconstruction: from analysis challenges to fermentable sugars*. Disputationen äger rum kl. 10 i auditorium Salin, Axelia. Opponent är professor **Christer Larsson**, Chalmers tekniska högskola, och som kustos fungerar professor **Jyri-Pekka Mikkola**.



INTERNATIONELL MARKNADSFÖRING

MBA **Kaihan Krippendorff** disputerar i internationell marknadsföring fredagen den 26 september på avhandlingen *Strategic Narratives and Competitive Advantage: Do winners speak differently*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium IV, Handelshögskolan vid Åbo Akademi. Opponent är professor **Marcus Lindahl**, Uppsala universitet, och som kustos fungerar professor **Malin Brännback**.



CELLBIOLOGI

FM **Alexandra Elsing** disputerar i cellbiologi fredagen den 26 september på avhandlingen *Regulation of HSF2 and its Function in Mitosis*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium Gamma, ICT-huset. Opponent är professor **Harm H. Kam-pinga**, University of Groningen, och som kustos fungerar professor **John Eriksson**.



TEKNISK KEMI OCH REAKTIONSTEKNIK

M.Sc. (Tech) **Bartoz Rozmyslowicz** disputerar i teknisk kemi och reaktionsteknik lördagen den 27 september på avhandlingen *Deoxygenation of fatty acids for production of fuels and chemicals*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium Salin, Axelia. Opponent är professor **Erik Heeres**, University of Groningen, och som kustos fungerar professor **Dmitry Murzin**.

Galen rationalitet

När det som kallas marknad och realpolitik ger upphov till groteska absurditeter och slöseri borde det finnas plats att sätta systemet på undantag och göra något åt situationen.

HBL (19.8) läser jag att fullt dugligt livsmedel för miljontals euro har gått till spillo eller slängts. Bakgrunden är de motsanktioner Ryssland infört mot EU. EU betalar nu ut stödpaket som kompensation till jordbrukare som drabbats. Man vill undvika prisdumpning som skulle sänka den befintliga prisnivån på ett destruktivt sätt.

En tjänsteman på Jord- och skogsbruksministeriet förklarar: ”Att EU skulle betala stöd till en odlare som samtidigt säljer sina produkter billigt är otänkbart. Därför måste maten kastas.” Samma tjänsteman tillägger: ”Visst känns det vansinnigt, men så blir det. EU betalar stöd för att rädda marknaden undan dumpning och då måste maten förhindras att nå marknaden, alltså förstöras. Men all mat behöver inte kastas, i vissa fall kan EU-stödet också användas för lagring.”

Det visar sig senare att artikeln innehållit många sakfel, och i värsta fall breder den på redan befintliga myter om EU:s galenskap, men som jag förstår saken innebär situationen i praktiken att förstörelse av mat godkänns och framför allt att situationen lett till att en stor mängd färskvaror gått till spillo, eller att frukt och grönsaker inte skördats.

När jag läser om det här uppstår ett myller av tankar. I artikeln kommer en företrädare för en miljöorganisation till tals. Han säger att EU:s tilltag är galenskap. I en värld av fattigdom och i en värld av matspill är det här just vad som inte får göras. Denna utsaga ställs sida vid sida med tjänstemannens. När jag läser tänker jag på hur det ofta är miljöaktivisten som ter sig naiv, utopistisk och verklighetsfrämmande medan tjänstemannens hållning framstår som den nyktra rösten som talar för hållbarhet (marknadens) och realism (ekonomin).

Det är den som värnar om marknadens stabilitet som på ett tillförlitligt sätt antas bekymra sig för framtiden. Jag har svårt att sätta ord på hur absurt detta är. När jag skriver om de här sakerna på Facebook får jag responsen: och vad vill du? Ska EU producera mindre mat? Ska maten dumpas utanför Europa och vilka följder skulle det få? Ska EU sluta med sina exportstöd? Kanske är att kasta bort maten det minst dåliga alternativet?

Igen drabbas jag av den närmast kusliga känslan att det ur detta perspektiv, när ett snabbt policyalternativ efterfrågas, när de minst dåliga alternativen ska infinna sig, blir barnsligt och idealistiskt att framhålla planetens resurser, fattigdom, överkonsumtion. Jag har inget välformulerat svar, utom: det bästa är att skänka bort maten.

Jag blir också svarslös när jag får frågan om vad som överhuvudtaget är problemet med att förstöra mat. Själva frågan förbryllar mig: finns det verkligen en fråga här, undrar jag. Att ta vara på mat, att inte låta mat ruttna bort, är för övrigt ett intressant bruk av *ekonomisk*.

Efter en stund försöker jag besinna mig. Det är farligt om behovet av snabba policybeslut får en sådan makt över tanken att problem som fattigdom eller slöseri med resurser börjar framstå som luddiga funderingar för idealister. Hur går den här verkligheten ihop? Å ena sidan behövs snabbt agerande i den sorts krissituationer som EU-jordbrukarna just nu möter. Det behövs kvicka beslut, organisering, institutioner som följer upp och bevakar. Sådana beslut kan bedömas utifrån horisonten realism, realpolitik och konsekvensbedömning.

Igen drabbas jag av den närmast kusliga känslan att det ur detta perspektiv, när ett snabbt policyalternativ efterfrågas, när de minst dåliga alternativen ska infinna sig, blir barnsligt och idealistiskt att framhålla planetens resurser, fattigdom, överkonsumtion.

Å andra sidan måste det finnas plats för att erkänna en verklighet som är problematisk, den verklighet som fattigdom och slöseri med resurser utgör. Det måste finnas plats för förtvivlan om sakers tillstånd, liksom det måste finnas plats för tilltro till att det går att göra saker som inte bara är det minst dåliga alternativet. ♦

Mari Lindman, doktorand i filosofi vid Åbo Akademi



MARI LINDMAN. FOTO: YLVA GUSTAFSSON



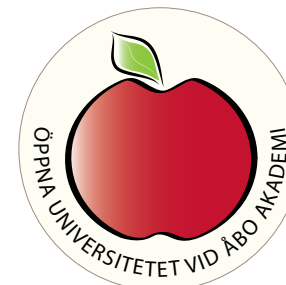
MARTIKAINEN PRISAD FÖR SITT KONGRESS-INFLYTANDE

DOCENT TUOMAS MARTIKAINEN vid ämnet religionsvetenskap vid Åbo Akademi har tilldelats priset ”Vuoden tiedekongressivaikuttaja”, priset utdelas av Stiftelsen Finlands Mässa.

Priset utdelas årligen åt en person som har haft en positiv inverkan på Finlands roll i internationella vetenskapliga sammanhang samt har ansökt och fått internationella konferenser till Finland. Prissumman är 5 000 euro.

– Eftersom jag arbetar inom ett rätt litet och obeständigt forskningsområde är jag både glad över och överraskad av denna uppvaktning. De evenemang jag har ordnat har krävt ett samarbete mellan många olika organisationer och finansiärer, och hade inte varit möjliga utan ett omfattande frivilligarbete. Min motivation till att ordna evenemang kommer av en vilja att lära mig nya saker och öppet dela kunskap. Vetenskap är ett lagarbete, säger Martikainen.

Prismottagaren valdes av Ari Sihvola och Lea Ryynänen-Karjalainen från Vetenskapliga samfundens delegation.



ÖPU UTBILDAR

ÅBO AKADEMIS öppna universitet erbjuder kurser kvällar och veckoslut i hela Svenskfinland. Även nätkurser. Läs mera på www.abo.fi/opu.



INFORMATIONSSYSTEM

M.Sc. Hongyan Liu disputerar i informationssystem tisdagen den 30 september på avhandlingen *On Advancing Business Intelligence in the Electricity Retail Market*. Disputationen äger rum kl. 12 i aud. Gamma, ICT-huset. Opponent är doktor Henning Baars, Universitätt Stuttgart, och som kustos fungerar professor Barbro Back.



FYSIKALISK KEMI

DI Lotta Bergman disputerar i fysikalisk kemi fredagen den 3 oktober på avhandlingen *Influence of surface functionalization on the behavior of silica nanoparticles in biological systems*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium Salin, Axelia. Opponent är docent Hélder Santos, Helsingfors universitet, och som kustos fungerar professor Jouko Peltonen.



INFORMATIONSTEKNOLOGI

M.Sc. Adnan Ashraf disputerar i informationsteknologi torsdagen den 9 oktober på avhandlingen *Cost-Efficient Virtual Machine Management Provisioning, Admission Control, and Consolidation*. Disputationen äger rum kl. 11 i auditorium Alpha, ICT-huset. Opponent är doktor Radu Calinescu, University of York, och som kustos fungerar professor Ivan Porres.



VÄRME- OCH STRÖMNINGSTEKNIK

M.Sc. (Tech) Hannu-Petteri Mattila disputerar i värme- och strömningsteknik fredagen den 10 oktober på avhandlingen *Utilization of steelmaking waste materials for production of calcium carbonate (CaCO₃)*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium Salin, Axelia. Opponent är doktor Rein Kuusik, Tallin University of Technology, och som kustos fungerar professor Ron Zevenhoven.



NORDISK HISTORIA

FL Arja Rantanen disputerar i nordisk historia fredagen den 17 oktober på avhandlingen *Pennförfare i periferin. Österbottens sockenskrivare 1721–1868*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium Salin, Axelia. Opponent är professor Per Sörlin, Mittuniversitetet, och som kustos fungerar professor Nils Erik Villstrand.

Är väteperoxid botemedlet mot cyanobakterier?

Cyanobakterier, även kallade blågröna alger, kan ställa till med svåra hälsoproblem. Att behandla vatten som drabbats av cyanobakterier med väteperoxid är en ny metod som undersöks vid Åbo Akademi.

TEXT: NICKLAS HÄGEN

Det bästa och hållbara sättet att hantera cyanobakterier är att förebygga massförekomst. Det görs genom att förhindra den övergödning av vattendragen som orsakas av näringsämnen, till exempel fosfor, från mänskliga aktiviteter såsom jordbruk.

Även om reningsverken är bra kommer det att finnas en avrinning som innehåller näringsämnen. Därför är det bra med en beredskap för att snabbt behandla cyanobakterier när de börjar blomma upp. En sådan metod för snabbbehandling av cyanobakterier söks nu vid Åbo Akademi, där man i finska förhållanden prövar ett holländskt experiment som gett lovande resultat.

Metoden går ut på att behandla vatten med väteperoxid.

– Vi vill veta om metoden fungerar i våra vatten. I Holland utförde man experimentet i en sjö, men vi gör det till en början *in vitro* – i laboratorieförhållanden på land, säger **Jussi Meriluoto**, överingenjör i biokemi vid Åbo Akademi.

Experimentet utförs med vatten från Kjulo träsk. Dessutom görs experiment med serbiskt vatten i samarbete med professor **Zorica Svirčevs** forskargrupp från universitetet i Novi Sad, Serbien.

– Vi har ännu några analyser att göra men resultaten verkar positiva. Vi har också nya resultat på vilka mängder som är optimala, säger Svirčev.

Metoden lämnar inga spår

Att behandla vatten som utsatts för cyanobakterier är ingen ny idé. Det har gjorts tidigare försök att stävja tillväxten av cyanobakterierna genom att blanda kopparsulfat i vattnet, en metod som inte är helt problemfri. Kopparsulfaten tar visserligen kål på cyano-

bakterierna men skadar samtidigt många andra organismer. Dessutom innebär metoden att man till vattnet tillför koppar, som kommer att ackumuleras i miljön.

Cyanobakteriernas fotosyntetiska apparatur verkar vara mera sårbar för väteperoxid än andra organismers. En behandling med ämnet är därför förhållandevis skonsamt mot den övriga miljön.

– Det som är bra med väteperoxid är att det består av väte och syre, ämnen som redan finns i vattnet. När väteperoxiden nedbryts

bildas vatten och syre, inga främmande ämnen blir kvar, säger Svirčev.

I det holländska experimentet tillfördes väteperoxiden till sjön med en så kallad vattenharv, som sprider ämnet under ytan. Vilka mängder som behövs och exakt när en behandling ger bäst resultat är finjusteringar som utreds.

– Det man behöver göra är att kväva blomningen i sin linda och tillföra väteperoxiden i ett tidigt skede. Det pågår alltid en tävling mellan arterna och det man strävar efter är att



Trots cyanobakteriernas andra namn, blågröna alger, förekommer de också i andra färger. Dessa röda cyanobakterier bildade en tjock matta på ytan i sjön Vrutci, Serbien, en sjö som försörjer invånarna i Užice med dricksvatten. Blomningen orsakade fiskdöd, och på bilden syns den röda färgen från algerna i fiskens gälar. Foto: Tijana Jevtić.

göra livet olidligt för cyanobakterierna så att andra arter kan vinna, säger Meriluoto.

Om man tar bort cyanobakterierna, vilken är risken att vi bara ersätter problemet med ett annat?

– Något kommer att gynnas, för växtplankton och den övriga växtligheten i sjön kommer att använda sig av den näring som finns där. Men cyanobakterierna producerar gift, de är vattnets *bad guys*, säger Meriluoto.

– En annan alg kan kanske börja ta tillvara näringsämnen, men det finns knappast något som kan orsaka så stora problem som cyanobakterierna. I och med att de är bakterier växer de snabbare än alger. Det som växer snabbt är nästan alltid problematiskt, säger Svirčev.

Årets sommar präglades av stora cyanobakterieblomningar också ute vid kusten. Den som hoppas att väteperoxid ska vara en slutgiltig lösning på problemet kommer att bli besviken. En behandling med väteperoxid fungerar bara i insjöar.

– När det gäller så stora volymer som Östersjön är vi tvungna att sträcka upp händerna och erkänna att problemet står utom mänsklig kontroll när det gäller snabba behandlingssätt. Det har tagit många år att förstöra Östersjön och det kommer att krävas ett långvarigt arbete att reparera skadorna, säger Meriluoto.

– Sommarens omfattande cyanobakterieblomningar kom nog som en överraskning för de flesta. Det hade varit en lång period när det inte var fullt så illa. Blomningen kan ha berott på att vattnet länge var kallt på våren, vilket höll aktiviteten låg, och att senare blommande arter som cyanobakterierna därför hade gott om näringsämnen att ta åt sig.



Tamara Vasic från den serbiska forskargruppen, blandar väteperoxid i kanistrar med vattenprover. Foto: Jussi Meriluoto.

Farligt för hälsan

Cyanobakterier kan förorsaka diverse hälsobesvär såsom hudproblem och övriga irritationer, symptom i andningsorganen, illamående och även hallucinationer – i extrema fall kan de ligga bakom leverskador och rent av levercancer.

De flesta bakterier föredrar värme och problemet är därför värre längre söderut i Europa än det är i Finland. Vi har också ofta ett gott utbud av vattenkällor, men i till exempel delar av Serbien tar man sitt dricksvatten ur sjöarna. Detta gör att cyanobakterieblomningar

är ett mycket känsligt politiskt och ekonomiskt problem.

När cyanobakterier blommar upp i vattenreserverna behövs välfungerande vattenverk.

– Vi har inte så många alternativ som ni har i Finland, och inte samma teknologi. Det finns en viss oro i Serbien när det gäller cyanobakterier. Därför är det också viktigt för oss att komma hit och lära oss av Jussi och hans kolleger hur man tacklar problem med cyanobakterier här, säger Svirčev.

Den officiella linjen i Serbien är att kranvattnet inte är skadligt. ♦



Cyanobakterier i Kjulo träsk i somras. Foto: Jussi Meriluoto.

Det man behöver göra är att kväva blomningen i sin linda och tillföra väteperoxiden i ett tidigt skede. Det pågår alltid en tävling mellan arterna och det man strävar efter är att göra livet olidligt för cyanobakterierna så att andra arter kan vinna.



Jussi Meriluoto och Zorica Svirčev i laboratoriesamarbete. Foto: Nicklas Hägen.

Bakterier eller alger?

Cyanobakterier har speciella egenskaper som gör att de, beroende på vilket perspektiv man tar, också kan kallas blågröna alger.

Ser man till cellorganisationen hos cyanobakterier är de precis som andra bakterier prokaryota, det vill säga encelliga organismer utan cellkärna. De egentliga algerna är däremot eukaryoter. En eukaryot är en organism som har en eller flera komplexa celler i vilka arvsmassan återfinns i en cellkärna avgränsad av ett membran.

Det som skiljer cyanobakterier från de flesta andra bakterier är dock att de, som växter, använder fotosyntes: de skapar energi genom solljus. Tar man fasta på det är det motiverat att kalla dem blågröna alger.



Foto: Jussi Meriluoto

Samarbete med myndigheter och näringsliv

Experimenten med att avlägsna cyanobakterier och av dessa producerade gifter ur vatten för bevattning är ett samarbete mellan Pyhäjärvi-institutet, Apetit Ruoka Oy och Åbo Akademi. De utförs vid försöksgården Råpin koetila som ägs av Apetit.

Väteperoxid blandas i olika koncentrationer med vatten från Kjulo träsk, som innehåller cyanobakterier, och används sedan för bevattning av spenatodlingar. Halterna av gifter från cyanobakterier analyse-

ras sedan i såväl vattnet som spenaten. Undersökningarna är en del av Pyhäjärvi-institutets projekt "Valumavesien hallinta muuttuvassa ilmastossa", som främst finansieras inom ramen för NTM-centralen i Satakuntas landsbygdsprogram "Programmet för utveckling av landsbygden i Fastlandsfinland".



ÅBO AKADEMI FIRAR 40 ÅR I VASA

ÅBO AKADEMI ställer i oktober till med stor fest i Academill i Vasa för att fira 40 år av undervisning och forskning på orten. Lördagen den 4 oktober inleds festligheterna på eftermiddagen med ett Akademiforum, öppet för alla, på temat "Bildningen och dess betydelse för den ekonomiska och regionala utvecklingen". EU-parlamentariker **Nils Torvalds** är huvudtalare. På kvällen deltar cirka 160 inbjudna gäster i en bankett med livemusik.

ÅRETS TILLANDZ-PRIS TILL ARTIKLAR OM VITA BLODKROPPAR OCH STRESSPROTEINER

I SAMBAND med det årliga BioCity-symposiet utdelades Elias Tillandz-priset. Priset gick till två forskargrupper, som publicerat de bästa vetenskapliga artiklarna 2013 i Bio-City, Åbo:

– **R. David Hawkins, Antti Larjo, Subhash K. Tripathi, Ulrich Wagner, Ying Luu, Tapio Lönnberg, Sunil K. Raghav, Leonard K. Lee, Riikka Lund, Bing Ren, Harri Lähdesmäki, Riitta Lahesmaa:**

"Global Chromatin State Analysis Reveals Lineage-Specific Enhancers during the Initiation of Human T helper 1 and T helper 2 Cell Polarization." Publicerad i tidskriften *Immunity*.

I det av professor Riitta Lahesmaa ledda forskningsarbetet upptäckte man en ny reglereglermekanism för de vita blodkropparnas funktion och visade att det ofta finns genetiska förändringar på ifrågavarande ställen vilka genom modifikation av immunförsvaret utsätter människan för immunmedierade sjukdomar.

Resultaten öppnar nya perspektiv och skapar en ny grund för förståelsen av uppkomstmekanismen för människans inflammatoriska autoimmunsjukdomar och för omformning av immunförsvaret.

– **Anniina Vihervaara, Christian Sergelius, Jenni Vasara, Malin A. H. Blom, Alexandra N. Elsing, Pia Roos-Mattjus, Lea Sistonen:** "Transcriptional response to stress in the dynamic chromatin environment of cycling and mitotic cells." Publicerad i tidskriften

Proceedings of the National Academy of Science of the United States of America.

Denna av professor Lea Sistonen ledda studie avslöjade att stressproteinerna koordinerar genernas avläsning under olika faser av cellcykeln, såväl hos celler som håller på att växa, som hos mitotiska celler där genomet är tätpackat för celledelingen. Hos växande celler med öppet genom styrde stressproteinerna en bred skala av fundamentala cellulära processer, inklusive skyddande och nedbrytning av cellens strukturer, cellcykelns framskridande, samt signaleringskaskader för genavläsningen.

Stressproteiner (HSFs, eng. heat shock factors) hör till en proteinfamilj som koordinerar genernas avläsning under skadliga förhållanden. De är livsviktiga för överlevnad under stress och kan aktivera sina målgener medan andra gener i cellen är nedstängda. Stressproteinernas rubbade aktivitet har hittats förorsaka allvarliga sjukdomar så som cancer, neurodegenerativa sjukdomar och katarakt. Genom att undersöka funktionsmekanismer hos stressproteiner möjliggörs förståelsen av sjukdomars uppkomstmekanismer samt utvecklandet av diagnostik och terapier.

Elias Tillandz var professor vid Åbo Akademi (1640–1693). Han införde de empiriska vetenskaperna i Finland och han publicerade den första vetenskapliga artikeln i Åbo. Priset delades ut för nionde gången. Det inkluderar också ett stipendium med stöd av Stiftelsen för Åbo Akademi.

KEMITEKNIKENS ALUMNIDAG – FORSKNINGEN OCH NÄRINGSLIVET

KEMITEKNIKEN vid Åbo Akademi ordnar en alumnidag den 24 oktober. Temat för dagen är "forskningen och näringslivet". På programmet står föreläsningar av **Lars Peter Lindfors**, Neste Oil, **Kenneth Ekman**, CrisolteQ, **Sonja Enestam**, Valmet Power, **Stefan Storholm**, Katternö samt professorerna **Stefan Willför**, **Mikko Hupa** och **Kim Wikström** från Åbo Akademi. Alumnidagen ordnas i auditorium Alpha, ICT-huset, Joukahainengatan 3–5, Åbo.

Efter alumnidagen arrangerar Axels och Stinas Gamylar en multiårskurssitz vid Kåren, mera info om den finns på asg.abo.fi. Anmälan till och information om alumnidagen finns på www.abo.fi/ktalumni och eventuella frågor kan ställas till ktalumni@abo.fi.



SEMINARIUM OM SKÄRGÅRDSLIVET

DEN 1 OKTOBER ordnas ett seminarium som behandlar de ekologiska, sociologiska och ekonomiska aspekterna av öar och livet på dem. Seminariet ordnas i auditorium Armfelt, Arken, och går på engelska.

Efter en välkomsthälsning av professor **Jan-Åke Törnroos**, Åbo Akademi, fortsätter dagen med föreläsningar av **Ilppo Vuorinen**, Åbo universitet, **Urban Nordin**, Stockholms universitet, **Harri Nyman**, Helsingfors universitet och **Christian Pleijel**, Sweco Transportsystem Ab. Dessutom ordnas en think tank med **Kristina Svells**, Åbo Akademi, som moderator.

Anmälan senast den 24 september via <https://survey.abo.fi/lomakkeet/5417/lomake.html>. Mera information på www.archipelagoseabiospherereserve.fi eller av katja.bonnevier@pargas.fi, tfn: 040-356 2655.



ABOAGORA 2014

DETTA NUMMER av *Meddelanden från Åbo Akademi* präglas av intervjuer och material från Aboagora 2014 som ordnades mellan 12 och 14 augusti. Aboagora är ett symposium som förenar konst och vetenskap. Årets övergripande tema var "Från kosmos till kaos".

Under årets Aboagora var det största dragplåstret regissören **Peter Greenaway** – som vi ägnar en hel del utrymme.

Vi går också vidare från det föredrag om pest som forskare i kulturhistoria **Reima Välimäki** och professor i mikrobiologi **Pentti Huovinen** höll i form av en dialog. **Leena Kotilainen**, forskare i statskunskap, och **Mervi Vasänge**, forskningsledare i farmaci, intervjuas i anslutning till detta om den nu aktuella ebolaepidemin i Västafrika.

I kommande nummer av *MfÅA* presenterar vi intervjuer med geologen **Jan Zalasiewicz** och astrofysikern **Bengt Gustafsson**.

Agoagora 2014 var det fjärde i ordningen. Symposiet ordnades för första gången år 2011.



Läs mer om Aboagora på symposiets hemsida: <http://www.aboagora.fi/index.php/se/>.

Foto: Otto Väättäinen



"I begynnelsen var Ordet."

Jag är av en annan åsikt.

I begynnelsen var Bilden.

All film vi ser styrs ifrån ideer som först formats i ord. Jag anser att vi borde skapa film som utgår från bilden.

I begynnelsen var Bilden

Peter Greenaways filmer är intrikata, vackra och ofta brutala. Han säger att hans konst är en hyllning till livet. Peter Greenaway anses vara en av samtidens viktigaste filmregissörer.

TEXT: MARCUS PREST, FOTO: ROBERT SEGER

Peter Greenaway går genast lös på det tema han också håller sin föreläsning om – filmens död (se sid 22). Greenaway använder ordet *cinema* som antagligen ska förstås som filmen som ett konstverk och därför också ett medium som har tunga konstnärliga ambitioner. Ungefär i betydelsen litteratur i kontrast till kioskdeckare. Greenaway säger att filmen har en 150 år lång historia och att det är hög tid att den lyckades göra något innovativt, förändra sig själv, på samma sätt som måleriet, romanen och musiken gjort.

Ett av hans största bekymmer, eller snarare irritationsmoment är att filmen fortfarande är textbaserad.

– Det vi ser är filmatiseringar av text. "I begynnelsen var Ordet." Jag är av en annan åsikt. I begynnelsen var Bilden. All film vi ser styrs utifrån idéer som först formats i ord. Jag anser att vi borde skapa film som utgår från bilden.

Greenaway har regisserat femton långfilmer och ett tiotal kortfilmer och dokumentärer. Han har även skrivit manus, storyboards och producerat böcker och en mängd utställningar och experimentella arbeten, bland annat en serie installationer som med hjälp av digitala hjälpmedel presenterar berömda konstverk. Som filmskapare är Greenaway närmast känd som en egen genre – hans filmer är minutöst planerade visuella helheter med massor av anspelningar på konsthistorien och försök att tänja mediet.

Liksom många andra personer som intervjuas mycket formulerar Greenaway sig ofta i fraser som man kan känna igen ord för ord om man läst och sett tidigare intervjuer med honom. Varje gång han nämner en samtida filmskapare, utom när han pratar om **Godard**, är det för att dela ut en känga ("Wes Andersson har börjat göra samma filmer som jag gör – han har till och med stulit mina skådespelare, och folk tror att det är jag som kopierar honom"), han kallar journalister för parasiter, säger att skådespelares centrala färdigheter för att klara sig i dag är att lära sig att knulla och dö på scen, och han är allmänt lika burdus som elegant i sitt språk. Under sitt föredrag i Åbo frågar han om det sitter några manusförfattare i publiken, till dem som räcker upp handen säger han att de borde föras ut och skjutas.

På det hela taget kunde det vara ett porträtt på en olidlig människa men Greenaway är rolig att intervjuas. Han kör utan vidare rakt över en om man inte formulerar sig tydligt och genast, men han svarar utför-

ligt på frågor, ger oss journalister som pratar med honom mycket tid och visar sitt stora humör med små utbrott och gester, och han ställer också generöst upp på att bli fotograferad.

Två sidor hos honom är svåra att veta hur man ska ta: Den ena är att han presenterar tanken på att vi alla kommit till genom att "two people fucked" och att vi alla kommer att dö som en insikt som han vore rätt ensam om att ha kommit fram till, och att han gör oss alla en tjänst när han påminner oss om den saken. Vilket det i och för sig kan vara om man glömt bort att det är så, men Greenaway ger inga öppningar vartåt man kunde röra sig med den insikten, förutom total frihet. Han ser till exempel religionen som främst ett spel eller ett förbudssystem, eller en trösteinstitution och det är lätt att få en känsla av någon som genomskådat skriftskoleprästen. Å andra sidan är det inte så enkelt: Greenaway jobbar i sina filmer ständigt och mycket intelligent med existentiella teman genom religiösa och mytologiska anspelningar.

Det andra knepiga sidan är att han annonserar, som han gjort i ett par andra intervjuer, att han ska ta livet av sig då han fyller åttio. "Vem har åstadkommit något vettigt efter åttio?" På journalisten **Dan Lolax** fråga om varför prestationen är så viktigt tröskar Greenaway in i ett resonemang, som han själv kallar protestantiskt, om att förtjäna sin plats i världen. Greenaway är sjuttio två och säger sig ha åtta år kvar. Å andra sidan säger han att han kanske ändå inte ska placera in självmordet i kalendern då han har rätt unga barn ännu. Dessutom har han en hel del filmer kvar att göra.

När du säger att filmen är död, vad menar du med det?

– Jean Luc Godard har ju sagt att filmen är död sedan 1985, och även den där sprätten **Quentin Tarantino** sade samma sak nu nyligen i filmfestivalen i Cannes. Tarantino kom till slut ut och hävdade att filmen är död, dock sade han det av helt fel skäl.

Vilka var hans felaktiga skäl?

– Han tror, den dumme karln, att den digitala revolutionen har förstört filmen. Men för mig har den digitala revolutionen varit filmens räddning. Tarantino vill fortfarande gå ut som den store regissören, bära på en stor kamera, spela det gamla Hollywood spelet. Jag anser att Tarantino inte är en riktig filmskapare, han vill bara uppträda som en sådan.

Du menar att hans uttalande är ett uttryck för en nostalgisk hållning?

– Det är en pose, han vill föreställa en Hollywoodregissör från 1930-talet. Och om du tittar på hans filmer, *Kill Bill*, blabla-blabla, vad de nu heter, det är bara rekapituleringar, återblickar, Hollywood i stora bokstäver även om de är gjorda under 2000-talet. Det finns inte något särskilt innovativt över honom alls. Han gör samma filmer som alla andra.

– Det är en stor skillnad på att vara dirigent och kompositör. Filmvärlden är full av dirigenter, men det finns väldigt få kompositörer.

Hur ser den skillnaden ut?

– **Sergei Eisenstein**, som jag anser att är den främsta bland filmskapare, åkte till Kalifornien 1929 och mötte **Walt Disney**. Eisenstein sade senare att han ansåg att Disney var den ende sanna filmskaparen. Med det menade han inte att Disney var en stor businessman, eller en stor antisemit, eller att han beundrade Disney för att Disney gjorde sentimentala berättelser för barn – det han beundrade Disney för var att Disney, när han gjorde en film, startade från noll. Det fanns bara ett blankt papper framför honom. Det betyder att *Disney skapade* något från början.

– Det finns inget sådant som en ruta, eller en ram (Greenaway använder ordet *frame*), det finns inget sådant som ett narrativ. Det är artificiella konstruktioner. Jag klagar också på skådespelare. Film är inte en lekplats för **Sharon Stone** och **Johnny Depp**, filmen förtjänar något mycket bättre än så. Och det allra svåraste är att man på något sätt måste bli av med kameran. Kameran är ett mycket dumt instrument – den gör ingenting. Den återger bara vad man riktar den mot, den har ingen egen intelligens.

– Jämför det här med det som Eisenstein säger om Disney, det som Eisenstein beskriver är den stereotypiske animationskonstnären, alltså någon som börjar från noll, någon som skapar någonting. Alltså någon som inte sysslar med efterapning, utan med att skapa. Det är mycket svårt att få folk att förstå vad jag menar, men som jag brukar säga: om man inte kan bevisa att en sak är söndrig är det omöjligt att få någon att göra något för att reparera den. Jag vill göra något av filmen, jag vill göra den till något som representerar den här informationsteknologiska tidsåldern, något som representerar detta nu, detta nu som har en fantastisk ny vokabulär. En vokabulär som väldigt få filmskapare använder.

– Så på många sätt är de bästa konstnärerna i branschen webbdesigners och videoartister – en del har nämligen vaknat upp till det faktum att vi har ett extraordinärt nytt medium som redan är här. Och jag tror inte att man ska gråta över filmens död. Det som kommer näst kommer att vara tiotusen gånger mer underhållande och intressant. De flesta av oss har mobiler med kameror, laptoppar, videokameror – vi kan alla göra film. Elitismen får lov att backa. Hollywood är inte lika starkt som det en gång var – och det vet de därborta. Och även centrum för europeisk film, något som var väldigt starkt i Frankrike under 1950, -60- och -70-talen. POFF, det är borta. Europeisk film har mer eller mindre gått upp i rök. Vem finns kvar som gör visionära filmer? **Pedro Almodóvar** – har du sett de tre sista Almodóvar filmerna? Mycket tråkiga. Vem är den danske killen?

Lars von Trier?

– Ja, Lars von Trier – han håller gradvis på att försvinna upp i sitt eget anus. Jag ser bara upprepningar överallt. Filmen som den är i dag är lika intressant som att titta på tapeter.

– Självt gör jag filmer med väldigt liten budget, men jag har manövrerat mig till en position där jag har en extraordinär frihet. Vartenda klipp, varenda scen, jag bestämmer allt. Ingen säger åt mig vad jag ska göra. Mina idéer, mina manus, min regi. Min utbildning är bildkonstnärens, målarens. Och varje målare är ett enmansband. Så allt hänger på mig själv. Man kan utan vidare hata allt jag gör. Man kan tycka att det är arrogant, elitistiskt, och så vidare. Men åtminstone är det jag som ligger bakom arbetet, till skillnad från de flesta filmer som är gjorda av kommittéer.

– Det finns två onda ting inom filmvärlden. Det ena är Hollywood och det andra är sovjetrealismen. **Stalin** dikterade vad som var sovjetrealism och i Hollywood är det en noga avvägd idé om hur man gör mest pengar. Båda är helt ideologiskt styrda. Och att Hollywood skulle handla om att göra film, det tror väl ingen på? Hollywood handlar om att göra pengar. Pengarna kommer alltid, alltid, alltid först.

Kopplingen till Disney är alltså kontroll. Jag såg din kortfilm om Darwin, eller kanske den inte är så kort, men den är absolut full av detaljer. Har du själv reda på allt som visas där?

– Ja.

I Darwinfilmen ser man alla möjliga vetenskapliga och medicinska instrument, massor av små saker som hör ihop med epoken. Har du också koll på vad allt det där är, har du läst in dig på ämnet till den grad?

– Ser du, jag tappade tron på religionen som trettonåring och jag måste hitta något substitut för det och då hittade jag herr **Charles Darwin** som jag anser att försett oss med de bästa svaren på varför vi är här. Och sedan dess har jag läst in mig på honom. På samma sätt som jag läst in mig på Eisenstein som jag upptäckte när jag gick i konstskola som sjuttonåring. Det är inte så att jag hade en stark önskan om att göra film om dessa människor, men de har varit väldigt intressanta för mig eftersom de svarar på frågor som är viktiga för mig.

– Så jag vet en hel del om Darwin. Jag bodde i samma grannskap som han levde i när jag bodde i Kent. Jag känner alltså hans relation till landskapet där han samlade insekter när han var en ung man. Jag har själv en enorm insektsamling så det finns alla slags relationer och samband mellan oss som hjälper mig att förstå karln. Så när franska televi-

Vad mina filmer handlar om är en hyllning till livet, att det är jävla strålande att finnas till. Och konst borde verkligen spegla detta.

sionen kontaktar mig för att de vill göra en film om Darwin kommer all den här informationen jag burit på till användning.

– Människorna jag använder, scenografer, skräddare, skådespelare, och så vidare, kommer från konstskolor och teatern och vet lika mycket om ämnet vi behandlar som jag själv, det är den del av deras utbildning. Och de är mycket entusiastiska i sitt jobb, så det är egentligen inte så svårt att få saker att bli rätt.

– Men det du säger om att kontrollera detaljerna är intressant. Det kom nyligen ut en bok om alla tavlor som hänger på väggarna i **Alfred Hitchcocks** filmer. Hitchcock brydde sig personligen aldrig om sådant. Han hade en *art-director* som tog hand om allt det där. Men eftersom jag har en bakgrund inom måleriet och ett stort intresse för konsthistoria är det ju klart att jag kommer att styra vad som pågår även i detaljerna i mina filmer.

När du säger att du förlorade tron på religionen som trettonåring och hittade Darwin – jag tycker att det verkar finnas en dialog med Gud i dina filmer – kan du säga något mer om det?

– Du har rätt, och jag skulle argumentera för, litet provokativt får jag väl erkänna, att det bara finns två saker att prata om. Det ena är sex, det andra är döden. Och jag vet inget om er mina herrar, förutom två saker. Två människor knullade för att skapa er, och jag är ledsen mina herrar, men ni kommer att dö. Resten är ett blankt papper. Allt annat är där för er att göra något av. Ekonomiskt, geografiskt. Vi har inget medvetande innan ögonblicket vi blir till, ingen av oss förutom **Salvador Dalí** – som ansåg sig ha det – och vad som händer efter er död kommer ni inte att veta något om. Och det är sant för alla som lever på planeten.

– Så sex och död måste vara det mest intressanta som finns. Och det är också det som varenda film ni sett under de senaste sex månaderna har handlat om. Antagligen knullade folk i filmen, och antagligen dog folk i filmen. Det här har gällt ända sedan den första västerfilmerna gjordes i Texas 1901, och det stämmer också för de flesta målningar. Första delen av alla målningar fram till 1860 handlar om religion. **Rembrandt**, **Reubens**. Och massor av de där målningarna är våldsamma. Våldsam död och så vidare. Den franske romanförfatta-

ren **Balzac** påstod att det fanns ytterligare ett ämne värt att behandla, nämligen pengar. Men så många idioter har mycket pengar att det är omöjligt att det kan vara viktigt. Och är inte pengar också ett sätt att förhandla åt sig sex och hålla döden borta?

– **Shakespeare** handlar nästan uteslutande om makt. Men har inte makten samma roll som pengar? Vi vill alla leva längre, ingen av oss kan tro att världen fortsätter utan oss i den. Och det är det som religionen handlar om, eller hur? Religionen tar hand om vår rädsla för döden. Varje religion utlovar en existens efter döden.

– Och jag vill tro att kreativitet, i vid bemärkelse, om man då håller på med film, romaner eller musik eller något annat, handlar om att återskapa den där känslan av en början, ett skapandets ögonblick.

– Vad än allt annat mina filmer handlar om handlar de också om sex och död. Så naturligtvis är jag intresserad av religion. Till och med här i Finland, gäller det, trots att ni alla är evangelisk lutherska, eller hur?

Ja.

– Till och med det skräpet relaterar till vem vi är, varifrån kommer vi? Varför behöver vi de svaren?

Vad skulle du säga?

– Jag skulle säga att vi är fria, vi är absolut fria, för första gången någonsin i civilisationen är vi fria. Vi kan inte skylla på någon, inte på djävulen, inte på Freud, inte Gud, eller på någon annan för våra misstag. Vi får klara oss själva nu. Det finns bara en person som är ansvarig för vem du är – och det är du. Det är du själv som måste ta hela ansvaret, och för mig ger den tanken en extraordinär känsla av frihet. Men vi säger ju också, att det allra svåraste att klara av är frihet.

– Du vet, jag kan citera långa passager ur Gamla testamentet utan till. Men det är ett spel. Ett väldigt komplicerat och underhållande spel. Jag är mycket intresserad av religion, men jag har ingen tro. Jag tror på förnuftet inte på tro.

När du gör film har du något att säga, jag är inte säker på exakt vad du vill säga men när du gör film gör du dem inte hur som helst. Du gör dem på ditt sätt, inte på det ena eller andra sättet utan på ditt sätt. Och det verkar vara mycket viktigt. Jag menar, hur kan något sådant vara viktigt om det bara finns sex och död?

– Låt mig backa lite, vad jag tror att ligger som grund i din fråga är vad mina filmer handlar om. Vad mina filmer handlar om är en hyllning till livet, att det är jävla strålande att finnas till. Och konst borde verkligen spegla detta. Och jag tror verkligen, trots att herr **Putin** säger något annat, att civilisationen fungerar. Om inte annat är det att vi sitter kring



Scen ur kommande filmen "Eisenstein in Guanajuato" med Elmer Bäck. Foto: Karin S. de Boer

Sexton långfilmer

- The Falls (1980)
- The Draughtsman's Contract (1982)
- A Zed & Two Noughts (1985)
- The Belly of an Architect (1987)
- Drowning by Numbers (1988)
- The Cook, the Thief, His Wife & Her Lover (1989)
- Prospero's Books (1991)
- The Baby of Mâcon (1993)
- The Pillow Book (1996)

- 8½ Women (1999)
- The Tulse Luper Suitcases, Part 1: The Moab Story (2003)
- The Tulse Luper Suitcases, Part 2: Vaux to the Sea (2004)
- The Tulse Luper Suitcases, Part 3: From Sark to the Finish (2004)
- Nightwatching (2007)
- Goltzius and the Pelican Company (2012)
- Ännu inte lanserad: Eisenstein in Guanajuato (2014)

Började som målare

Peter Greenaway föddes i Wales 1942. Han inledde sin konstnärsbana som målare men övergick snart till film. Hans filmer präglas av hans intresse för bildkonsten: särskilt influenser

från renässansen och barocken syns i hans filmer. Han säger att han ser måleriet och bildkonsten som den främsta av konstarter eftersom de tilltalar sin betraktare med en omedelbarhet som han menar att inte återfinns i någon annan konstform.

Greenaway jobbar som bäst med sin sextonde långfilm, en film om den ryske regiössören **Sergei Eisenstein** – där den finlandssvenske skådespelaren **Elmer Bäck** har huvudrollen.

Om valet av Elmer Bäck: "Jag sökte möjliga skådespelare i Sankt Petersburg, Moskva, till och med i Vladivostok. Problemet är att de begåvade ryska aktörer jag hittade inte pratar engelska. Och jag kan varken låta filmen gå på ryska eller regissera den på ryska. Bäck har också en förmåga att gestalta Eisensteins fysiska osäkerhet – som inte är lätt att åstadkomma."

det här bordet ett bevis på det. Och, okej, civilisationen är enormt orättvis, men när den fungerar, som den gör här och nu, med utbildning, samtal och så vidare, är civilisation något absolut extraordinärt.

– Så även om jag behandlar ondska, och hemiska saker i mina filmer så gör jag det utan att döma någon. Kan växter synda? Nonsens. Kan zebror ha dåligt samvete? Naturligtvis inte. Allt det här är fenomen som vi människor konstruerat. Det är fascinerande fenomen, men det handlar om människans försök att förstå sin belägenhet. Och det går tillbaka på symposiet som utspelas här – människans försök att skapa ordning ur kaos. Och mina filmer är exempel på extrem ordning. Allt är noggrant förberett och verkställs i detalj.

– Den ena sidan av bilden måste motsvaras av den andra sidan av bilden, jag är intresserad av *fibonaccitalen*, det *gyllene snittet*. De flesta biobesökare har inte de här verktygen.

Men det igen – att allt är så exakt ordnat – att bilden inte är arrangerad hur som helst – tycker jag att ger dina bilder en känsla av mystik. Det mystiska antyds i den strikta ordningen – hur saker framträder och i rummet kring. Jag läste just om Nietzsches första bok där han behandlar det apollonianska, det vill säga ett fokus på fakta och rationalitet, och det dionysiska som instinkt, livsbejakande – och Nietzsche driver en tes om att vi förlorar något viktigt i vårt apollonianska sätt att förstå verkligheten. Att vi gör en reduktion. Och man kunde kanske säga att narrativet som du kritiserar är en apolloniansk konstruktion, som...

– Det finns inget sådant som narrativ. Det är en konstruktion gjord av människan.

Ändå – hyllningen av livet, det är ett dionysiskt koncept, som...

– Hyllningen i sig själv är dionysisk. Men om man tar målare som Francesco, Picasso, eller Mondrean – de är alla mycket apollonianska målare, mycket organiserade med ett stort sinne, en stor känsla för hyllande av livet. Ta en Mondrean – glädjesprudlande. Men det dionysiska är alltid inneslutet i det apollonianska – det går omöjligt att ta sig ur det. Våra kroppar är symmetriska, du har två ögon, din kropps-konstruktion är väldigt apolloniansk, att vi alls kan prata med varandra hänger ihop med att vi organiserar vår tillvaro enligt apollonianska mönster, som är helt överlägsna.

Men det betyder att man pekar i en viss riktning, där...

– Absolut, men tror du inte, trots allt herr Nietzsche säger, att all civilisation är apolloniansk. Titta bara på byggnaderna bakom dig, på din stol. Allt är design, design, design. Det är apollonianskt.

Personligen vet jag inte vad jag ska göra med Nietzsche – men jag är intresserad av hur de filmer du gör får mig att tänka på den här spänningen mellan det apollonianska och dionysiska.

– Men varför skulle hyllning av livet behöva vara ostrukturerat, dionysianskt, hallucinatoriskt eller vilt i en oorganiserad mening. Att vi skulle ha en frihet över strukturer är en romantisk idé somliga har. Den frihet vi har i den här meningen är mycket begränsad.

– Även om jag försöker bli av med ramen eller rutan så jobbar jag mycket med den i min film. Jag försöker få publiken att bli medveten om den. Den ena sidan ska relatera till den andra sidan. Det har en rigiditet. Det är en artificiell struktur som gör att man kan arrangera saker. På samma sätt som ett narrativ. Jag vill lära publiken att se. För de flesta är visuella analfabeter. På samma sätt som man måste lära sig tala i tre år, för att inte tala om hur länge det tar att lära sig skriva, måste man lära sig att se. Rembrant sade ju att bara för att man har ögon betyder det inte att man kan se. Man måste öva sig. Jag kan tråka ut dig med geometriska perspektiv, Fibonacci, etcetera. Men dessa universums lagar existerar, och vi använder oss av dem hela tiden utan att vi nödvändigtvis vet om det.

När du gör en film, jag menar trots det där du sade om kontroll – så utgår du från ett narrativ, vilket du kritiserat, eller hittar du vägen till nästa scen eller bild i själva bilden medan du jobbar?

– Som i all annan konst finns det tillfällen då man bara låter saker hända eftersom de råkar hända på rätt sätt. Som i min första film, *Draughtman's Contract* där det finns en scen där en av skådespelarna säger något om det dåliga vädret och just då skymmer ett moln solen, ljuset blir blekt. Det är ett magiskt ögonblick. Man måste använda sådant. Jag gjorde inget, jag kontrollerar inte molnen. Om man är fiffig och vill använda det som ges en måste man ta vara på den där formen av spontanitet. Men scenen var naturligtvis välplanerad ändå.

Men allt måste finnas på plats för att man ska kunna använda ett ögonblick som det där?

– Ja, Gud var på min sida just då. ♦



Foto: Robert Seger.

”Filmen är död”

Peter Greenaways föredrag under Aboagorakonferensen hette *Cinema is Dead, Long Live the Cinema*. Materialet i föredraget var en sammanställning av teman. Han sade att han har 60 timmar video-material på sin laptop som han hade kopplat till en projektor och ett ljudåtergivningssystem. Om man kollar upp Peter Greenaway *Cinema is Dead, Long Live the Cinema* på Youtube hittar man ett en och en halvtimme långt klipp som ofta är detsamma som föredraget i Åbo men också skiljer sig – det verkar som om Greenaway har en repertoar av fem minuters sekvenser som han ordnar efter vad han vill behandla en given dag.

Greenaway körde tesen att filmen som konstform inte förnyats alls sedan den skapades under det sena 1800-talet. Greenaway

Långt driven estetik

Utifrån vad Greenaway sade i sitt föredrag borde han kanske ha satsat på animationsfilm, säger Antony Fredriksson.

GREENAWAY inledde sitt föredrag med att säga han alltid blir beskylld för att vara en estetiker. Och det är han, estetiker är precis det som utmärker honom. Frågan är om det är något som ska uppfattas som ett klander. Men själv verkar han tycka att det är ett problem, säger Antony Fredriksson, licentiat i filosofi med en specialinriktning på bildspråk.

Själv tycker Fredriksson att det är onödigt att tjata om huruvida Greenaway är estetiker eller inte. Alla regissörer använder sig av estetik på ett eller annat sätt. Det som gör Greenaway intressant är att han driver estetiken så långt.

– Om man tar fasta på begreppet *kosmos*: varenda bild i Greenaways filmer är totalt genomtänkt. I hans film *Kocken, tjuven, hans fru och hennes älskare* är varje rum i restaurangen filmen utspelar sig i målad i en av grundfärgerna. Vad som händer i olika scener beror på färgerna i rummet, och i en scen går ett sällskap från ett rött rum till ett vitt och på samma gång byts deras kläder ut för att passa med färgerna.

– Det säger något om Greenaway: allt är kontrollerat och manipulerat. Det är nästan som om han gjorde animationsfilm.

Hur ska man förstå hans tes om att filmen är död?

– Att filmens utmaning är att bli en konstform som står på egna ben. Filmen är en bildkonst-

form som domineras av berättelser och filmatiseringar av böcker.

– Greenaway menar att film inte ska vara bildsättning av litterära verk och teater. Filmens utmaning har alltid också varit att filmen inte ska gå att reducera till litteratur eller scenkonst. Greenaway menar att film ännu inte lyckats bryta sig fri från texter.

Håller du med om det?

– Jag tycker att det visar på en slags självupptagenhet hos Greenaway. Att han ser sig själv som en konstnär som försöker återskapa filmkonsten eller föra den vidare. Men det att han inte ser att andra också lyckas med just det han efterlyser tycker jag att visar att han inte har koll, eller så är det frågan om att han bara vill ha en klatschig slogan för att väcka finansierers intresse för det han själv håller på med.

Vad tycker du om exemplet han visade?

– Det visar att han är nyfiken på att undersöka möjligheterna den digitala teknologin ger oss. Och jag tror att han har rätt i att vi ännu inte vet vad den kommer att erbjuda.

– Det finns en mängd klassiska regissörer som begråter filmmaterialets död. En regissör som till exempel Martin Scorsese satsar massor på att bevara gamla filmrullar, vilket i sig är bra men dåligt om man hänger upp sig för mycket på det. Då tycker jag att Greenaway är bättre då han satsar på att ta vara på



Antony Fredrikson. Foto: Marcus Prest

och utveckla mediet istället för att sitta fast i det gamla.

– Det är på det sättet som filmmediet utvecklats: från svartvit stumfilm till ljud till olika färgformat, nya inspelningstekniker, digitala plattformar, digitala scenbyggen och så vidare. Många filmskapare har också tagit fasta på digitaliseringens möjligheter för distribution och hur man ska göra film för små skärmar.

– Men Greenaway är inte så intresserad av det eftersom sättet han är funtad på mera lutar åt det estetiska, det vill säga fler och större skärmar för att bygga upp bilder som innehåller ofantliga mängder information.

– Det verkar som om animationsfilm är det han borde ha gjort. Animationer har ju gjorts redan innan det fanns film och då blir man ju av med både skådespelare och kamera. Det finns också sådant som kallas ickenarrativ film, dit sorteras egentligen allt som inte är vanlig TV- och biofilm. ♦

MARCUS PREST

I Greenaways filmer spökar renässansens alkemi

Det finns en historiens materialitet i Greenaways filmer, säger Anthony Johnson. Det finns ett slags materialitet i filmerna som försöker fånga tiden. Det påminner om kuriosakabinett i den tidiga renässansen, eller den fysiska delen av det som kallas minnespalats.

TEXT OCH FOTO: MARCUS PREST

I en essä i antologin *Imagology and Cross-Cultural Encounters in History* skriver **Anthony Johnson**, professor i engelska språket och litteraturen vid Åbo Akademi, om det han kallar ikonofärena i Greenawayfilmen *Prosperos Books*.

– Greenaway har för mig varit central i tänkandet kring ikonofären. Kort sagt kan ikonofär beskrivas som de materiella bilder som finns tillgängliga i en viss tid. Dit hör bilder som överlevande fysiska framgment i världen, och inte endast som ord, uttryck, begrepp, idéer och så vidare, säger Johnson.

Prosperos Books från 1991 är en filmatisering av en av Shakespeares sista pjäser: *Stormen*. Greenaway har valt att återberätta pjäsen genom att understryka dess relation till böcker och renässansmagi. Han visar en känslighet för och kunskap om olika lager av tolkningar och användningar som *Stormen* genomgått.

På samma sätt som Davenant och Dryden, som 1667 anpassade pjäsen för sina egna syften (Davenant och Dryden lade bland annat till kvinnor och vävde in en kontrahandling) har Greenaway lagt in ytterligare ett spår i Shakespeares text, nämligen de tjugo fyra böcker som trollkarlskungen Prospero tog med sig till sin ö.

I Greenaways film är böckerna aktörer i handlingen. Antony Johnsson har suttit genom *Prosperos Books* ruta för ruta för att dechifrera filmen.

– Greenaway är förälskad i renässansens bildlandskap. Han använder sig till exempel mycket av bilder och scheman skapade av **Robert Fludd**, en ockult filosof som levde kring skiftet mellan 1500- och 1600-talen. Det finns en rytm i filmen, ibland i de arkitektoniska formerna, som gör det möjligt att tolka Prosperos värld som ett enormt minnespalats (se rutan på motstående sida).

– Fludds bilder dyker upp i filmen i många olika skepnader. Som en symbol för förtäpelsen, eller som små genomskinliga bilder

instuckna mot bakgrundsbilden, illustrationer på fysionomi, diagram som visar relationen mellan musik, arkitektur, sinnelagen, elementen och anden, eller som nyplatoniska stegar som pekar mot perfektionen. Filmen innehåller massor av påminnelser i alkemisk anda, som bjuder oss att ständigt upplösa oss och förnya oss själva.

– Shakespeare själv hann gå bort innan Fludd skapade sina bilder, men det finns något i Shakespeare, liksom i alla verkliga konstnärsgenier, som ger en fingervisning om framtiden, de har en känsla för vad som ska komma. Greenaway visar i *Prosperos Books* att han känner till den succession av tolkningar och anspelningar som hör ihop med Shakespeares pjäs och tidsperioden som följde efter hans död.

Greenaways filmer slår mig som utmanande, särskilt om man är van vid mer konventionell film och berättande, och kanske också om man inte har tillräcklig konsthistorisk kunskap.

– När Greenaway säger att han är emot narrativ är det en specifik typ av narrativ han är emot, alltså det textbaserade. I själva verket har Greenaways filmer ett väldigt tungt narrativ men den som väntar sig handling i den konventionella meningen, *action*, kommer nog att lämna en Greenawayfilm rätt snabbt. Handlingen i hans filmer utspelas inte på det sättet, alltså inte i en textuell mening. Snarare pågår handlingen på olika symboliska och begreppsliga nivåer. Till exempel i filmen *The Draughtsmans Contract* blir gåtan inte löst på ett textuellt narrativt plan – det är i bilderna handlingen utspelas sig.

Greenaways filmer är nya för mig men jag slås genast av att det finns något kusligt över hans bilder. Ser du något gemensamt mellan Greenaway och, säg David Lynch?

– Om man tänker på Lynch strategi att göra det bekanta obekant skiljer sig den inte så mycket från Greenaway. Både Lynch och



Greenaway kan få en vardaglig scen att framstå som starkt oroande. Det är det som drar oss in i filmerna.

I filmen om Darwin anmäler sig genast en obehaglig stämning trots att Darwin till en början bara sitter hukad över sitt skrivbord. Det känns som om något genast och hela tiden antyds eller spökar bakom bilden.

– Om något kan man säga att Greenaways fantasi är barock. Han hämtar också ofta referenspunkter från renässansockultism och från alkemin. Samma motiv användes ofta i kuriosakabinetten och minnespalatsen, som innehöll groteska inslag. Det som bilderna anspelar på är oroande, ger en känsla av otrygghet på samma sätt som Jungianska bilder – i själva verket bygger **Carl Jungs** bilder också på renässansens alkemi. Det är bilder som ibland återfinns i våra drömmar. De talar till oss. Det renässansockulta är ett slags protopsykologi och den är kuslig. Greenaway iscensätter scener med sin djupa insikt i ämnet.

Jag försökte köra in på ett apollonianskt och dionysiskt spår i intervjun med Greenaway (se intervjun som börjar på sid 18). Jag vet inte om jag kom någonstans med det spåret men jag tänker själv att det finns något av den spänningen i Greenaways filmer.

– Han utforskar det dionysiska med ett extremt apollonianskt tillvägagångssätt. Tal som 12, 24 och oordningstalet 13 återkommer ständigt i filmerna, och olika alfabetiska sekvenser återkommer också. Man kunde säga att han i sina filmer försöker förlika kaos med kosmos.

– Men kanske ännu mer än av det apollonianska och dionysiska, använder sig Greenaway av vitruvianska och palladianska mönster, sekvenser och system och vänder deras logik mot dem själva, så att de som i **Giovanni Battista Piranesi**s arbeten börjar framstå som galna. Det är ett sätt för honom att



Ovan: Scen ur filmen *Darwin*.

Till vänster: Professor Anthony Johnson håller upp verket *Athenae Oxonienses*, en bok från 1600-talet som motsvarar andan i *Prosperos Books*.

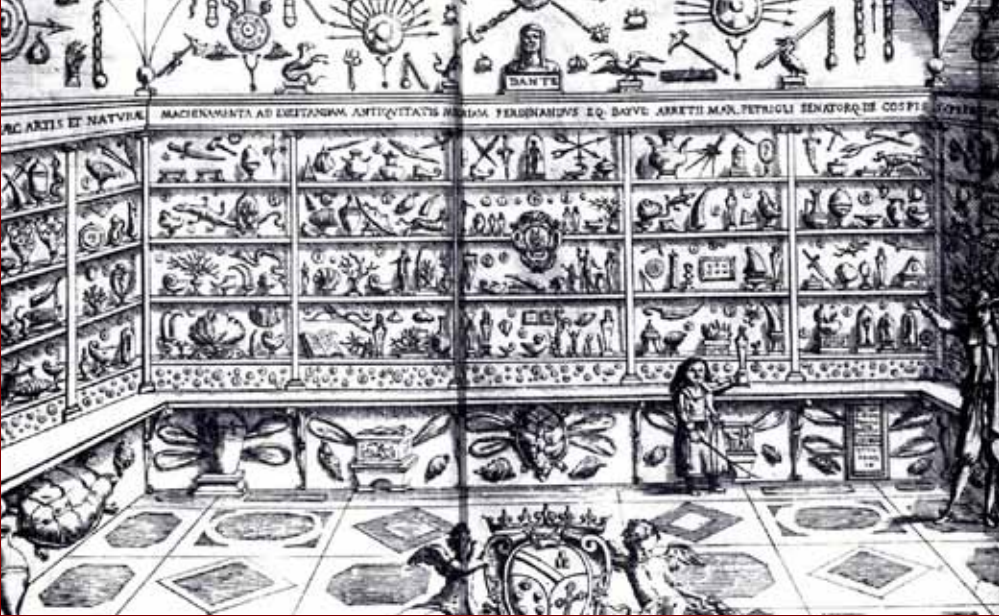
blottlägga galenskapen i vad som verkar vara bondförnuft och alldagligt logiskt tänkande.

Han sade att det dionysiska kunde tänkas återfinnas i att hans filmer alltid, igen enligt honom själv, är hyllningar till livet.

– Det är en av de absoluta nyckelaspekterna i Greenaways filmer, alltså hyllningen, att han hyllar livet. Om någon annan skulle få för sig att göra samma typ av filmer skulle det lätt bli perverst, men tack vare att Greenaway jobbar ur den position han gör sjunker filmerna inte ner i det makabra. Hans estetik bekräftar hans budskap.

– Men om man återgår till det där om narrativ och att bli fri från ordet, ”i begynnelsen var bilden” – vet jag inte varför han insisterar på att säga så. Greenaway om någon borde ju veta att ordet är en bild. Men det kan hända att det han är ute efter är att skapa om en modern bild av ordet, en modern bild av språket där man inte tar de olika dimensionerna i ett ord i beaktande – hur det låter, aspekter och bakgrunden i tecknen som bildar det, bilderna ordet associeras med, och så vidare. ♦

Nedan: Två bilder ur filmen *Prosperos Books*.



Kuriosakabinett och minnespalats

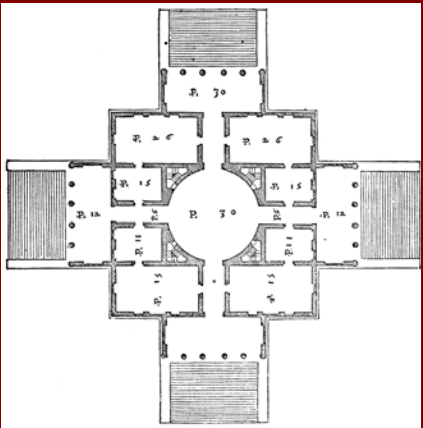
Kuriosakabinett (också *Wunderkammer*, *Kunstkammer*) bestod av samlingar av föremål och relikier (ofta groteska) med kopplingar till olika vetenskapsområden och historiska och religiösa betydelse som bildade ett universum i miniatyr. Ibland kallades kuriosakabinetten även minnesteatrar.

Kuriosakabinetten kan ses som ett slags föregångare till museum men ofta hade föremålen i samlingarna en direkt koppling till kabinettets ägare.

I umgänget med Greenaways filmer kan man göra en koppling mellan kuriosakabinett och minnespalats. Minnespalats är en minnesteknik som kommer från 400-talet före Kristus när den grekiske skalden **Simonides** lämnade en fest i ett palats som ra-

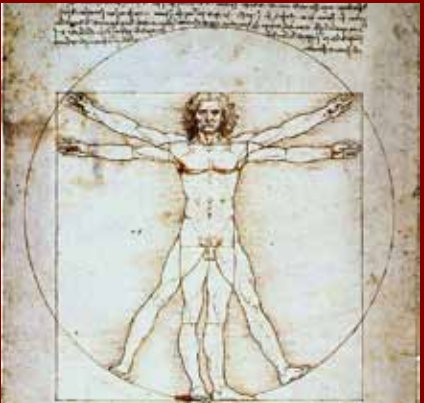
sade samman. Alla andra festdeltagare omkom. Genom att föreställa sig palatset och festlokalen kunde Simonides räkna upp exakt vem som suttit var och vem som varit på festen. Som minnesteknik går minnespalatset ut på att föreställa sig en byggnad med olika rum som innehåller föremål som har en anknytning till det man vill komma ihåg.

Greenaway är besatt av kuriosakabinett. Det syns till exempel i hans filmer där olika bildkonstruktioner och föremål leder långa associationskedjor som ibland understryks med ord tatuerade på kroppar, begrepp gestaltade i fysiska föremål, beteenden och så vidare.



Palladianska sekvenser

Efter den venetianska arkitekten **Andrea Palladio**. Palladianska sekvenser är symmetriska mönster som svarar mot antik grekisk och romersk tempelarkitektur. I Greenaways filmer kan man se sekvenserna i uppdelningen av bilden i mönster som motsvarar palladianska arkitektoniska ritningar.



Vitruviansk geometri

Efter den romerske arkitekten **Vitruvius** (första århundradet före Kristus), författare till verket *De Architectura*. Vitruvius arbete kulminerar i en geometrisk förståelse av den mänskliga kroppens dimensioner. **Leonardo da Vinci**s *Den vitruvianske mannen* är en illustration av föreningen mellan själslighet och materia. Greenaway illustrerar ofta en vitruviansk förståelse för proportioner.

Antropologi mot ebola?

Korruption, bristen på utbildning och utrustning, samt fattigdom bidrar alla till spridningen av ebola i Liberia. Hjälpen når inte fram på grund av kommunikationsbrist.

TEXT & FOTO: NICKLAS HÄGEN

Under Aboagora fördes en dramatiserad diskussion om pest mellan en ”medeltida läkare” och en ”modern läkare”. I publiken satt **Leena Kotilainen**, forskare i statsvetenskap vid Åbo universitet, och nickade igenkännande. Under sina tre besök i Liberia i egenskap av forskare i unga kvinnosoldaters liv efter kriget, har hon stött på liknande förhållningssätt till ebola.

Ett exempel på det är tanken om epidemin som ett resultat av guds vrede över människans syndiga liv.

– Religionen är mycket viktig i Liberia. Den största delen av befolkningen är kristen men det finns också mycket animism och naturreligion. En högt stående präst sade nyligen att ebolaepidemin beror på att gud är arg på Liberia och att denna vrede beror på homosexualitet, säger Kotilainen.

Den senaste ebolaepidemin har vid MfÅA:s tryckläggning enligt Världshälsoorganisationen WHO orsakat 2 288 dödsfall i Guinea, Liberia och Sierra Leone. Enstaka fall har också påträffats i Nigeria, åtta döda, och Senegal, där man klarat sig utan dödsfall. Folk rör sig vanligtvis aktivt över nationsgränserna i dessa områden och med en inkubationstid på två till 21 dygn, men vanligtvis mellan åtta och tio dygn, hann epidemin rota sig i länderna innan man stängde gränserna.

Värst har epidemin drabbat Liberia. Detta beror mycket på den rådande fattigdomen och låga utbildningsnivån, som i sin tur orsakats

av en samhällelig instabilitet. Liberia lider ännu av sviterna av ett fjorton år långt inbördeskrig (1989–2003) i två delar med en liten paus i mitten. Kriget har, grovt förenklat, sin historiska bakgrund i att republiken grundades 1847 som en ”koloni” för afrikanska slavar som frigivits i USA. Trots sin klara minoritet förtryckte dessa ursprungsbefolkningen med stora och långvariga sociala spänningar som följd.

De kvinnor Kotilainen forskar i har följaktligen vuxit upp med krig som normaltillstånd. Misstron till myndigheter och politiker genomsyrar samhället.

– Jag pratade med en liberiansk journalist som var övertygad om att ebolan beror på så kallade ”ghost men” som är utskickade av politiker-na för att sprida sjukdomen bland befolkningen. Och då pratar vi ändå om en journalist, en utbildad person, säger Kotilainen.

En bidragande orsak till epidemin är den låga utbildningsnivån. Informationen om hur man skyddar sig mot ebola, till exempel genom att undvika kontakt med de smittades kroppsvätskor, är rätt välspredd men kunskapen lever sida vid sida med vidskepelser och rykten.

Ett rykte Kotilainen hört är att vatten man pressat lime i ska förebygga och lindra ebola.

– Människor har ett behov av att förstå vad som sker och skapar sina egna förklaringar. Man borde satsa hårdare på utbildning i Liberia.

Medicinska antropologer behövs

I de rådande omständigheterna är det svårt att få fram korrekt information om epidemin, och det har bland annat förekommit rapporter om oroligheter när lokalbefolkningen stormat kliniker. Informationen sprids till exempel genom workshoppar, men de flesta som går på dem gör det för att få sin dagpenning och sitter bara av tiden – de är inte nödvändigtvis intresserade av innehållet.

Kotilainen säger sig vara mycket frustrerad över att västerländska hjälporganisationer inte i högre grad tar den sociala strukturen i beaktande.



Jag pratade med en liberiansk journalist som var övertygad om att ebolan beror på så kallade ”ghost men” som är utskickade av politikerna för att sprida sjukdomen bland befolkningen. Och då pratar vi ändå om en journalist, en utbildad person.



Reima Välimäki.
Foto: Otto Väättäinen.

Digerdöden

Till Aboagoras program hörde en dramatiserad diskussion om pest mellan en ”medeltida läkare”, forskare i kulturhistoria Reima Välimäki, och en ”modern läkare”, professor i mikrobiologi Pentti Huovinen – båda verksamma vid Åbo universitet.

- Bakterien *Yersinia pestis*, pest, har plågat Europa i tre omgångar under historisk tid. Den första stora epidemin var på 500-talet, den andra spred sig från Kina på 1300-talet och den senaste ägde rum under andra halvan av 1800-talet.
- Vi känner idag till orsakerna till pesten men har inte utrotat den. För tillfället pågår en epidemi på Madagaskar.

Bilden ovan: Leena Kotilainen. Foto: Nicklas Hägen.

- På medeltiden fanns inga egentliga sjukhus och de smittade sköttes vanligtvis i hemmen eller på gatorna. Däremot finns det många exempel på att de smittade satts i karantän, eller att man stängit portarna till ännu inte besmittade platser som till exempel kloster. Idag är något av det första vi vill göra att lägga de smittade i karantän och varje sjukhus ska ha ett eget isolationsrum för vård av smittsamma sjukdomar.
- Man tänkte sig under medeltiden att smittan spreds via luften och genom kroppskontakt, ibland också via de sjukas blickar, andning och likens lukt. Smittan tog sig sedan in i kroppen genom kroppsöppningarna. En god hygien ansågs viktig redan på medeltiden, och den ansågs bli ännu bättre med hjälp av vinäger eller olika örter. Enligt modern läkarvetenskap sprids bakterier

och virus lättast genom beröring, även om det finns exempel på smittor som sprids via mat och rentav sandstormar.

- Medeltida filosofer och astronomer var överens om att himlakropparnas konfigurationer orsakar pest. Dessutom florerade rykten om att judarna låg bakom sjukdomen genom att förpösa brunnar. Att pesten var guds straff för människans syndiga lever var kanske ändå den vanligaste tolkningen av sjukdomen. Det antas ha varit mycket oroande för medeltida människor att prästerna på sina ställen dött och inte fanns kvar att ge den sista smörjelsen. Vi har idag ingen metod att förutspå hur eller när en epidemi bryter ut, däremot kan vi effektivt behandla pest med antibiotika. Immunförsvaret verkar inte spela någon avgörande betydelse för vem som smittas av pest.

– Rekommendationen är att hjälporganisationer i samband med epidemier ska använda sig av medicinska antropologer för att få ut sitt budskap, men det gör de inte. När man dyker upp i skyddsutrustning och dikterar att liberianerna inte ska begrava sina döda möts man med skepsis och misstro. På den punkten har man inte dragit lärdom av tidigare epidemier, säger Kotilainen.

– Liberianerna har av erfarenheterna under kriget lärt sig att det inte går att lita på den ”officiella” informationen. Man skulle behöva föra ut informationen via de människor som lokalbefolkningen lyssnar på, till exempel präster, borgmästare och kommendanterna från kriget.

Svårt att skydda sig

Misstro och övertro är bara en del av problemet med att skydda sig mot ebola. Liberia är ett av världens fattigaste länder och levnadsvillkoren gör att det är svårt att skydda sig också om man vet hur man bör göra.

Första gången Kotilainen besökte Liberia kom hon dit mitt i regnperioden och inne i slummen flöt vatten halvvägs upp till knäna. Det

rör sig rättor och ohyra i vattnet, och människor utför sina behov i det i brist på toaletter. Då vattnet dessutom tränger in i folks hem är det mer eller mindre omöjligt att hålla sig ren.

– Människor kan sköta sin hygien och duscha med tvål två gånger om dagen, men i den här miljön är det ändå svårt att skydda sig mot smittor.

Kvinnorna i slummen i Monrovia försörjer sig på det Kotilainen kallar ”små business”: att sälja frukt, kallt vatten eller sina kroppar. Kvinnorna är också mera utsatta för ebola eftersom det hör till könsrollerna att det är de som tar hand om de sjuka.

Liberia har fått stora ekonomiska bidrag men korruptionen är stor och dessa förskingras på vägen. Som ett resultat av det saknar många sjukhus rätt skyddsutrustning, vilket i sin tur gör att många sjukvårdare inte går på jobb.

– Detta gör att många dör av andra sjukdomar som till exempel malaria, som har liknande symtom som ebola, säger Kotilainen.

– Sjukvårdarna vet hur ebola sprids och vet att de inte har skydd mot epidemin. Vem kan klandra dem för att de inte går till jobbet? ♦

Ett på många sätt svårstoppat virus

Frågor om medicinsk behandling av ebola leder in på frågor om ekonomi, politik och teknik. Mervi Vasänge ger en insyn i problematiken.

TEXT & FOTO: NICKLAS HÄGEN

Mervi Vasänge, forskningsledare i farmaci vid Åbo Akademi, konstaterar att det finns många problem med att bromsa upp ebolaviruset. Det första ligger i virusets natur.

– Ebolaviruset verkar vara en ovanligt otrevlig rackare i och med att det smittar via alla kroppsvätskor, också till exempel svett, och därför är mycket svårt att skydda sig mot. Virus är överlag väldigt klipska, vi vet hur svårt vi har att skydda oss mot vanlig förkylning, säger Vasänge.

Trots att viruset är svårt att skydda sig mot har ebola aldrig tidigare fått så stor spridning som tidningsrubrikerna kanske får en att tro. Det har funnits fem större utbrott och årets är det klart största. Utbrottet 1976 krävde 431 dödsfall och var det största före i år.

Det här är, paradoxalt nog, ett hinder i utvecklingen av läkemedel mot sjukdomen: efterfrågan på botemedel är inte tillräckligt stor och marknaden inte tillräckligt rik för att det skulle vara ekonomiskt lönsamt att utveckla och i större grad tillverka ett läkemedel mot ebola.

Problematiken är till sin natur ekonomisk och globalpolitisk.

– Utbrotten av ebola har tidigare varit rätt begränsade, det har handlat om några hundra dödsfall. Dessutom har sjukdomen regi-

onalt begränsats till områden där det inte finns läkemedelsforskning och pengar. Då uppstår frågan om vem som överhuvudtaget tar fram läkemedel, vem betalar för medicinerna och vad finns det för drivkrafter bakom, säger Vasänge, som själv har arbetat vid AstraZeneca i tretton år.

– Den största delen av medicinerna på vår marknad är framtagen av privata läkemedelsföretag. Privata företag är privata företag, de lever på sina villkor. Sen kan vi diskutera om det alls är så här vi ska göra.

Tveksamhet präglar medicineringen

Den medicin som finns idag, ZMapp, har utvecklats genom ett amerikansk-kanadensiskt samarbete. Initiativet till det är snarare säkerhetspolitiskt än ekonomiskt, och finansieringen i första hand statlig. Bakom initiativet finns en oro över att ebolaviruset skulle användas i biologisk krigsföring.

ZMapp är ett biologiskt läkemedel som består av en blandning av mänskliga antikroppar mot ebolaviruset. Vid *MfÅA*:s tryckläggning rapporteras att sju patienter har fått läkemedlet och att fem av dessa verkar ha tillfrisknat.

– Det finns samtidigt en tveksamhet över om deras överlevnad är medicinens förtjänst. När det gäller ebola finns det omfattande procedurer beträffande vanlig omvårdnad och sanitära åtgärder man kan vidta, som har visat sig effektiva.

Orsaken till tveksamheten är också att läkemedlet inte genomgått klinisk testning. En rapport i augusti visade goda resultat när ZMapp testats på apor, men mer än så vet man inte. Man har gjort upp planer på att inleda fas 1, att se hur människor tål medicinen och kartlägga eventuella biverkningar, av den kliniska testningen. Efter det tar det ett par år innan man kan göra undersökningar av läkemedlets medicinska effekt.

Tillgången till läkemedlet är dessutom mycket begränsad, det finns bara i några få doser.

Detta väcker enligt Vasänge en del känsliga frågor.

– Vem ska ha medicinen? Ska man alls använda den när man inte är säker på om den fungerar? Visst kan man tänka sig att man skulle välja att ta läkemedlet om det stod mellan att ta det eller lämna ebolan obehandlad, men samtidigt finns det vissa som överlever sjukdomen utan medicin. Enligt vissa är överlevnaden så hög som 40 procent med bra vård, medan andra menar att den är så låg som fem procent.

Biologiska läkemedel är överlag dyra att tillverka och dyra att köpa. Dessutom finns det potentiellt ganska stora risker med dem.

– I vissa fall har man råkat illa ut trots att medicinen varit testad och godkänd för användning. När vi pratar om mediciner som bygger på antikroppar pratar vi om immunologiska funktioner som är mycket komplexa och övergripande, säger Vasänge.

– En biverkning är att patienten kan bli väldigt infektiöskänslig. Det kan handla om bara en liten förkylning, men också riktigt farliga saker. ♦

Mervi Vasänge.



Biologiska läkemedel

BIOLOGISKA LÄKEMEDEL är läkemedel vars aktiva substans har producerats eller renats fram från biologiskt material – levande eller dött, celler eller vävnad. Antikroppsmediciner, som ebolamedicinen ZMapp, hör till de biologiska läkemedlen.

Läkemedelsindustrin har börjat utveckla biologiska läkemedel mot många sjukdomar vi haft svårt att hitta bra mediciner mot. Fördelen med dem är, för patienten, att de ofta är högeffektiva mot sjukdomen i fråga. Fördelen för läkemedelsindustrin är att de går snabbare att utveckla och kommer snabbare på marknaden än traditionell medicin.

Problemet med biologiska läkemedel är att de är dyra och i vissa fall kan medföra stora risker. Våra kroppars immunförsvar skapar hela tiden antikroppar mot de antigener som angriper kroppen. Det är bland annat den här funktionen som vacciner bygger på: att vi på ett kontrollerat sätt utsätts för sjukdomens antigen vilket får immunförsvaret att producera ”sin egen antikroppsmedicin” och bygga en beredskap att bekämpa antigenet senare i livet.

– Problemet är att den här processen fungerar också då du inte vill att den ska fungera, säger **Mervi Vasänge**, expert inom läkemedelsforskning och -framtagning vid farmaci vid Åbo Akademi.

– Immunförsvaret kan reagera negativt på ett läkemedel. Det kan bero på att kroppen inte gillar läkemedlet eller att det innehåller en förorening. Om det händer kan det starta otroligt häftiga reaktioner, och det går så snabbt att det kan vara svårt att stoppa.

Produktionen av antikroppsmedicin inleds med att ett djur, ofta möss, utsätts för antigenet varpå djuret ger ett antikroppssvar. Det bildas en mängd olika antikroppar i en blandning som i detta skede kallas *serum*. Med olika reningsprocesser renar man fram de olika antikropparna och karakteriserar dem på olika sätt för att hitta det eller de bästa. Till exempel tittar man på hur starkt de binder antigenet, samt vilken epitop – aminosyrasekvens – på antigenet de binder till.

När detta är klart tar man reda på vilken gen – DNA-sekvens – som kodar för just den antikropp man söker. Denna gen förs sedan in i ett värd-DNA för produktion. Värden kan vara djurceller, djur, växter eller vävnadskultur. Genen börjar sedan uttryckas i värden och det producerade proteinet släpps ut i odlingsmediet varifrån det sedan renas fram.

I detta skede av processen har man tagit fram antikroppar som lämpar sig för behandling av möss. För att göra antikroppen lämplig för användning av människor tillkommer ett antal steg och manövrer, en process som kallas humanisering.

I korthet skapas ZMapp genom att man utsätter möss för ebolaviruset eller någon del av det. När man har analyserat och renat antikropparna som bildas i mössen, förs den rätta DNA-sekvensen in i vävnadskultur från en tobaksplanta, innan antikroppen humaniseras.

Vad är det som gör antikroppsmediciner dyra?

– Produktionen är en stor del i det. Till exempel finns det ett antal olika produktionssystem att välja mellan och de kan vara svåra att få att fungera med tillräckligt utbyte. Detta kräver mycket kostsamt testande. Det finns även utmaningar beträffande renhet från skadliga tillverkningskomponenter samt att få en reproducerbar hög kvalitet i slutprodukten, säger Vasänge.

– Man kan använda växter och olika djur som miljöer för att ”odla” antikroppen. Problemet är att miljöerna är en enda soppa, antikroppen växer inte fram i en mänsklig miljö och är oren efteråt. Därför måste man kontrollera att antikroppen växt rätt och att proteinet ”vikts” rätt. Det är hela denna process, att odla fram en antikropp med rätt struktur, som kostar. Man vill naturligtvis odla läkemedlet i ett humant cellsystem också, eftersom sannolikheten då är större att det liknar en mänsklig antikropp än om det producerats i en växt. ♦

LOPPISEN

– en eko- eller egogärning?

Fynd, individualism och en annorlunda shoppingupplevelse som dessutom inte plågar samvetet. Orsakerna till att loppmarknaderna och gårdsloppisarna blomstrar är många och varierande.

TEXT & FOTO: KLAS BACKHOLM

Under sommarmånaderna har säkerligen en och annan noterat ett fenomen som verkar växa för varje år som går. En flora av skyltar med ett och samma budskap dyker upp längs vägrenarna – loppis, kirppis, loppisrace och så vidare. Inbjudningar till byaloppisar avlöser varandra i lokalradion, gran-nen hör sig för om man vill ha ett bord i kvarterets egen happening, och alla andra verkar gladeligen sätta ner tid och energi på att prissätta, sälja och göra fynd. Men varför exploderar loppistrenden just nu, och vad är det som lockar med fenomenet?

Loppmarknad är ett brett begrepp. Det kan handla om allt från stora magasinsbyggnader där försäljningen sköts av väletablerade välgörenhetsorganisationer som Röda Korset, till en loppisgrupp på Facebook där folk byter och säljer varor sinsemellan. Men den boom som verkar vara på gång just nu handlar främst om olika former av så kallade gårdsloppisar, där ”vanligt folk” bestämmer sig för att ställa i ordning ett eller flera försäljningsbås på en gård eller liknande för en viss tid. Ett loppisrace är ett evenemang där en grupp försäljare på flera olika ställen inom en by, ett kvarter eller en liknande geografisk gemensam nämnare koordinerar sina enskilda försäljningsställ, så att en besökare kan gå på flera olika loppisar på samma gång.

Loppisarna speglar samhällsklimatet

Vi bad tre loppiskännare att ge sin syn på varför loppmarknaderna har blomstrat i sommar. **Anna-Maria Åström** är professor i etnologi vid Åbo Akademi, och har till exempel utarbetat kurserna Konsumtion, ting och identitet samt Urbana rum och ritualer. Hon har forskat i hur olika typer av butiker i Helsingfors, bland annat varuhus och loppmarknader, har utvecklats från efterkrigstiden och fram till millennieskiftet, men säger att hon själv rätt sällan besöker loppisar på fritiden.

Maria Österåker är författare och föreläsare och har doktorerat vid Svenska handelshögskolan i Vasa. För tillfället arbetar hon på ett manus till en bok om självhushållning, som ska ges ut av Norstedts Förlag om drygt ett år. Hon är en av dem som ligger bakom flera loppisrace och ekotorg i de så kallade Älvbyarna runt Kyrö älv i östra Korsholm, och gör största delen av sina egna inköp på olika typer av loppisar.

Kristina Svells doktorerar som bäst i ruralsociologi vid socialvetenskapliga institutionen vid Åbo Akademi, där hon studerar hur lokala samhällen utvecklas och hur turismen spelar in. Hon beskriver sig själv som ett loppisfreak sedan 1980-talet, och brukar också se till att vända in på loppisar då hon är på resa.

Den egentliga boomen med loppisar generellt sett i Finland kom enligt etnolog Anna-Maria Åström redan på 1990-talet, som en följd av den ekonomiska krisen då. Efter det har loppisarna stannat kvar, och trenden med gårdsloppisar och loppisrace verkar ha dragit igång på allvar för cirka tre, fyra år sedan.

Då det blir sämre ekonomiska tider blomstrar denna typ av konsumtion upp igen, och därmed reflekteras det nu rådande samhällsklimatet med massuppsägningar och arbetslöshet i en spirande lopp-

piskultur. Men trots att det ekonomiska läget i ett samhälle bidrar, är det långt ifrån alla av dem som säljer och köper på loppisar som gör det för att de annars har svårt att få ekonomin att gå ihop. De ytterligare faktorer som bidrar till charmen med loppisar verkar röra sig kring några huvudteman, som tar sig olika uttryck beroende på om man är besökare eller försäljare.

För det första besöker man enligt Åström en loppis för att man vill göra fynd. Ett fynd kan definieras som ett inköp som man själv tycker var förmånligt, enligt ett eller annat mått. Maria Österåker listar att det till exempel kan handla om att man fick varan till ett förmånligt pris, eller att den var en svår fångad komplettering till en samling. Men Anna-Maria Åström berättar att tillfredsställelsen med att göra ett fynd också har att göra med ett annat fenomen som är typiskt för vår tid, och inte alltför smickrande – individualism och behovet av att just jag ska få känna mig speciell.

– Via de här föremålen markerar du att du är annorlunda, säger Åström.

– Jag tror ju att det mesta man gör, så gör man för sin egen skull. Man kan använda vilka omskrivningar som helst, men så är det. Och man är nog mera harmsen över att någon annan har fyndat något man själv kanske ville ha, än att man gläds med dem över det lyckade inköpet, säger Österåker.

Inredningsprogram och vintagereportage gör enligt henne sitt till för att ytterligare förstärka vårt behov av att hitta saker som gör oss speciella. På loppisar ser man detta genom att besökare ofta står och knackar på dörren redan en timme före evenemanget drar igång, så att ingen annan ska hinna före.

Loppmarknadens dramaturgi

Den andra faktorn som gör att vi vill besöka loppisar är enligt Anna-Maria Åström att det handlar om en annorlunda inköpsupplevelse.

– Överlag så lever vi i en tid av upplevelseekonomi. Det innebär att vår konsumtion idag inte bara handlar om ett inköp av varor, utan vi konsumerar också tjänster, platser och upplevelser, och det här gäller också loppisar.

Upplevelsen av handeln på loppisen är alltså annorlunda jämfört med ”vanliga” inköp i butiker och shoppingcenter. Åström menar att det både handlar om att uppleva det ställe som till exempel gårdsloppisen arrangeras på, och vad man gör där. Till exempel skapar man på loppisen en mera familjär typ av sociala relationer medan upplevelsen pågår. Man pratar ofta med försäljaren, åker till loppisen tillsammans med sina vänner och diskuterar eventuella fynd med dem.

– Det hör också till upplevelsekonsumtionen att det skapas en form av dramaturgi, och loppisen har en egen sådan där de som deltar får sina egna roller. Vad det gäller kunder så finns det olika typer, sådana som gillar att diskutera med försäljaren, men också sådana som går från bord till bord men inte vill bli indragna i den sociala samvaron, berättar Åström.

Precis som för kunden är den sociala aspekten en viktig faktor som lockar också för försäljaren. Privata personer väljer att placera sig i ett offentligt sammanhang, får en roll som försäljare, och har sin egen roll att spela i loppisarnas dramaturgi. Men i den rollen finns inte samma frihet och valmöjligheter som den som spelar kundens roll kan ha.

– För försäljare finns det bara ett val, och det är att vara försäljningsinriktad, säger Åström.

Maria Österåker har under sina år som arrangör kunnat identifiera några centrala faktorer som bidrar till att en loppis eller ett ekotorg blir en bra upplevelse.

– Det kanske allra viktigaste med en gårdsloppis är att det inte blir pinsamt då besökaren vänder in på gården. Det kan ibland vara så att

direkt du svänger in på en gård känner du att här finns inget du vill ha, men att du ändå måste gå omkring och titta eftersom du är på gården och försäljaren sitter där, berättar Österåker.

För att undvika det pinsamma scenariot borde varorna vara utplacerade så att besökare i lugn och ro kan gå runt och titta. Gärna ska det enligt Österåker också finnas något annat än varorna, som djur eller gamla hus, som besökaren kan flanera kring, och Kristina Svells håller med.

– Med loppisar kommer också turismaspekten in. Allt det lokala är i ropet idag, mat, service, områden. Många väljer att semestra i hemlandet eller bara åka ut till en sommarstuga, och då lockar loppmarknaderna när man åker runt, säger hon.

Miljöerna intresserar

Svells menar att det också handlar om nyfikenhet. Man vill se den omkringliggande landsbygden eller närområdet. För visst är det också så att många besökare egentligen också vill se hur det ser ut på den där gården man alltid brukar köra förbi på väg till jobbet, eller på den där vägen som man aldrig har valt.

Vad det gäller trenden med just gårdsloppisar och loppisrace, anser både Svells och Åström att pop-upfilosofin är central. Filosofin, som kanske är mest bekant från de improviserade restauranger som poppar upp runtom i landet några gånger per år, handlar om att ett evenemang plötsligt poppar upp för några dagar, ofta på ett oväntat ställe, och sedan avslutas lika plötsligt som det börjat. Och för den som arrangerar gårdsloppisar verkar det vara så att pop-upfilosofin dessutom blandas upp med ett behov att lyfta fram en idealbild av gammaldags marknadsförsäljning.

– Det verkar ligga i tiden att man vill visa upp någon slags chimär, en bild av att kunna ta det lugnare och hoppa av ekorhjulet, en romantisering av hur det varit förr i världen, säger Kristina Svells.

Själva skapandet som på ett konkret sätt ingår i försäljningen på gårdsloppisar är enligt Anna-Maria Åström också i sig en drivkraft. Försäljaren får vara kreativ då man skapar ett varustånd och en upplevelse både för besökare och för en själv.

– Det kan finnas en vilja hos försäljaren att märka ut platsen för loppisen. Platsen kan i sitt vardagliga tillstånd verka tråkig, och med pop-up- och loppisjippon ändrar platsen plötsligt karaktär och blir mera attraktiv, också för den som vanligtvis bor där, funderar Åström.

– Jag brukar alltid sälja klänningar här på gården då vi har loppisrace och då hänger jag upp dem i ett träd, så det blir ett klädträd. Man måste tänka på upplevelsebiten, säger Maria Österåker.

Hållbarhet rättfärdigar

Den tredje biten som gör att vi vill handla på loppisar har enligt Åström att göra med att vi idag är medvetna om att vi borde leva enligt mera hållbara principer och tänka på miljön. Vi förstår att det är viktigt att återvinna och väljer därför att handla begagnade saker. Om dessutom lopptorget drivs av en välgörenhetsorganisation bidrar man också med reda pengar till deras verksamhet. Maria Österåker håller med om detta, men lyfter fram att välgörenhetstanken nog verkar vara av sekundär betydelse jämfört med vårt behov av att vara unika.

– Du gör nog inköpet mest för din egen skull, inte för till exempel Röda Korset – men det att du dessutom bidrar till välgörenhet blir ju ett tilläggsriterium som rättfärdigar ditt köp, säger hon.

Åström berättar att för försäljare spelar miljöaspekten i kombination med att man också deltar i den ”vanliga” konsumtionsvärlden, men där som konsument, in på varför man väljer att engagera sig i loppisförsäljning. Den ”vanliga” konsumtionen innebär en snabb omsättning, som i sin tur kännetecknas vår fascination för nyheten.



Maria Österåker.

– Det händer snabbt att vi då vi handlar samlar på oss för många saker, kläder eller annat, i våra hem, som vi snabbt blir leda på. Via loppmarknaden kan vi göra oss av med de här sakerna på ett annat sätt än att kasta bort dem.

De tre loppisexperterna vill slutligen också lyfta fram att trenden till trots är det ändå ännu långt ifrån alla som ger sig in i rumban med att sälja eller handla på loppis. Man prioriterar att använda sin tid på andra sätt, av olika orsaker. Om dessa personer känner ett litet sting av dåligt samvete ibland handlar det främst om att man känner till att man borde agera mer ekologiskt, men väljer att inte göra det. Och därför är just sommaren den ultimata tiden för loppisar – då har den stora majoriteten mera tid och energi för denna typ av upplevelsekonsumtion, och så får man dessutom ett litet bättre samvete på köpet. ♦

Mitt bästa loppisfynd

Anna-Maria Åström:

För 30 år sedan köpte jag på Sandvikstorget i Helsingfors en fin tudelad blå-viträndig trikåklänning som jag har haft stor användning för och jag har den kvar fortfarande.

Maria Österåker:

Då jag var liten så gick jag varje lördag in till min farfar och fick fem mark, och han hade alltid sina småpengar i en gammal kaffeburk. På en loppis hittade jag en likadan gammal kaffeburk, och nostalgin gör det till ett av de bästa fynden.

Kristina Svells:

För tre år sedan var jag på konferensresa till Kanada och då blev jag jätteförtjust i ett par lädermockasiner. De var jättedyra, säkert 100 dollar, så de fick vara. Ett tag senare körde vi med familjen genom Parkano och svängde in på en stor loppis, och där fanns likadana splittrerna kanadensiska mockasiner för ett par euro, i min storlek.

Varför behöver vi saker?

På loppmarknad sker ett ständigt utbyte av saker. Försäljaren har vid storstädningen hemma valt ut vilka föremål man vill avsluta en relation till, och om det blir affär på loppisen inleder en ny ägare en egen relation till denna sak. Men vilka är förutsättningarna för en god relation mellan oss människor och det materiella, och är en sådan relation alls nödvändig?

TEXT: KLAS BACKHOLM

Niklas Huldén är arkivamanuens på Kulturvetenskapliga arkivet Cultura vid Åbo Akademi och föreläser om vår relation till det materiella i ämnet etnologi. Han är också en av krafterna bakom nätverket för föremålsstudier Artefacta, som bland annat har ett diskussionsforum på nätet.

– Rent krasst är vi beroende av föremål, vi klarar oss inte utan dem. Vi måste ha olika typer av verktyg och redskap för att överleva, och det förbigår man ofta i diskussioner om vår relation till det materiella.

Men i tillägg till att vi skapar ett förhållande till en del saker för att helt enkelt klara livnanken så finns det i de flesta hem också en och annan pinal som inte fyller någon direkt livsviktig funktion. Vår relation till den typen av föremål reflekterar mera hur vi ser på oss själva och världen runtom oss. Sakerna ger alltså ledtrådar om vår självbild och vårt umgänge med andra.

– Går vi in på de symboliska betydelseerna så associerar man sig själv via föremål till faktorer som grupptillhörighet med mera. Egentligen umgås vi med föremålen lika mycket som med våra medmänniskor, funderar Huldén.

Med det menar han att föremålen vi väljer att ha berättar vem vi är. Till exempel samlas vi kring motorer eller andra hobbyklubbar, och alla måste förstå föremålen och den värld som är sammankopplad till dem för att kunna umgås på rätt sätt. Loppisar kan därmed ses som ett ställe där vi kan gå på upptäcktsfärd bland föremål, och hitta nya saker som upprätthåller eller till och med breddar våra värderingar och hur vi vill visa dem utåt.

– Loppisen är full av överraskningar. När du går i en vanlig butik slås du inte på samma sätt av att egentligen vad som helst kan komma emot dig, och överraskningen bidrar till lustupplevelsen med att delta.

Det är alltså det oplanerade som är centralt på loppisen. Visst kan en besökare ha en idé om vad man är ute efter, men den är oftast inte lika uttalad som vid ”vanliga” butiksbesök. I tillägg ger loppisen, precis som besök på vissa museer, oss möjligheten att via föremålen placera in oss i historien. Vi blir nostalgiska när vi ser något som påminner oss om vår barndom, som en gammal kniv eller Vic-20dator, och den relation vi där och då skapar till föremålet blir enligt Huldén på ett ögonblick mycket stark.

Som ett exempel nämner han det fynd han gjorde på den loppis som ordnades då humanisterna vid Åbo Akademi flyttade till nya utrymmen för några år sedan. Där hittade han en kaffekopp som han direkt kände igen, det var vad han kallar en solkopp. Benämningen kommer från Huldéns egen barndom. Då grälade han nämligen med jämna mellanrum med sina bröder om vem som vid besöken till farföräldrarna skulle få använda en kopp av samma modell, men med nattmotiv – alltså månkoppen (se bilden här intill).

– När vecka efter fyndet hade städerskan på mitt arbetsrum av misstag slagit sönder solkoppen, och det upplevde jag som en oväntat stor tragedi. Det visar på hur ett föremål kan betraktas som oersättligt fastän det inte egentligen är värt någonting, säger Niklas Huldén. ♦



Niklas Huldén fotograferad som barn med sin månkopp. Foto: privat.

Mitt bästa loppisfynd

Niklas Huldén:

Det mest uppskattade fyndet var 1996 då vi besökte marknaden i Nykarleby och min dotter som då var tre år fick en röd trehjuling. Vi fick bända loss henne från den då vi skulle packa in den i bilen.

noterat...

Undra! åker på turné

Vetenskapsaftonen Undra! ordnas igen den 9 oktober 2014 kl. 18.00, den här gången i Villa Lande i Kimito (Engelsbyvägen 8). Välkommen!

Ställ frågor till panelisterna senast den 24 september. Frågorna får svar under vetenskapsaftonen, på webben och i Åbo Underrättelser. Läs mera och ställ dina frågor på www.abo.fi/undra. Gratis busstransport från Åbo erbjuds dem som snabbast anmäler sig på e-postadressen undra@abo.fi. Start cirka 16.15 från Åbo, tillbaka är vi cirka 21.45. Undra! arrangeras av Åbo Akademi och Åbo Underrättelser och som medarrangörer är Akademiföreningen Åbo Akademiker och Centret för livslångt lärande vid Åbo Akademi.



Nina Kivinen

Universitetslärare i företagets organisation och ledning

Hurdana frågor svarar du gärna på?

– Jag svarar gärna på frågor om hur organisationer fungerar, om ledarskap, om genusfrågor i arbetslivet, om hur sociala medier förändrar vårt arbete, om hur arbetsplatsens betydelse förändras. Jämställdhet är viktigt att diskutera, speciellt som dagens unga verkar tro att vi har ett jämlikt samhälle. Jag diskuterar också frivilligkulturens och föreningslivets framtid – hur kan till exempel föreningar kan dra nytta av sociala medier och på vilket sätt arbetslivet påverkar människors vilja att ställa upp.



Tom Wiklund

Föreståndare för laboratoriet för akvatisk patobiologi

Hurdana frågor svarar du gärna på?

– Jag svarar gärna på frågor som rör fiskars hälsa – både vild och odlad fisk. Jag kan berätta om bakteriesjukdomar och parasiter – om de är en fara för människor som äter fisk eller inte, och om hur fisk måste vara behandlad för att det inte ska finnas hälso-risker. Det finns samband mellan hur fiskbeståndet mår och den övriga miljön, men det är å andra sidan ett komplicerat samband med många faktorer. Kraftig algblomning som den vi hade i somras kan påverka fiskbeståndet lokalt, och helt klart är att odlad fisk lider och till och med dör om havstemperaturen stiger långt över det normala. Frågor om antibiotika i det naturliga kretsloppet brukar också intressera.



Johanna Wassholm

Forskare i historia

Hurdana frågor svarar du gärna på?

– Frågor som berör historiens betydelse. Jag diskuterar gärna historien som vetenskap. Frågor om behovet av historieskrivning och konsekvenserna av en dålig historisk kännedom är intressanta, till exempel i politiska sammanhang. Kanske någon undrar vilka slutsatser om framtiden man kan dra utgående från historien – hit kan räknas frågor om Finlands förhållande till Ryssland, Norden och världen i övrigt. Jag har skrivit en historik om Strömma gård, så man kan också ställa mig frågor om lokalhistoria.



Pekka Santtila

Professor i tillämpad psykologi

Hurdana frågor svarar du gärna på?

– Allt kring rättspsykologiska frågeställningar som kan besvaras empiriskt går bra. Kan man tränga bort traumatiska minnen? Hur ser man om människor ljugar? Jag pratar gärna om minnets otillförlitlighet och vad det innebär för vårt rättssystem – kan man till exempel erkänna ett brott och vara oskyldig? Jag kan också hjälpa till med att rasera neuropsykologiska myter, som den om att vi inte använder hjärnans hela kapacitet.



gästkolumnen

Multikulturalismens död



Jag fick en aha-upplevelse då jag läste min tidigare kollega **Ola Wikanders** intressanta essäbok om Gamla testamentet, *Gud är ett verb* (Norstedts 2014). Han noterar att Palestina och hela Mellanöstern under biblisk tid var mycket multikulturella, där olika folk och språk levde sida vid sida. Till exempel används i de antika textfynden från Ugarit inte mindre än åtta olika språk.

Det här var för länge sedan och idag ser det dessvärre helt annorlunda ut. De olika länderna i Mellanöstern blir alltmer monokulturella. För hundra år sedan var en fjärdedel av Turkiets invånare kristna (armenier, greker, assyrier). Idag utgör de kristna omkring en promille av Turkiets befolkning. Ungturkarnas och kemalisternas strävan var att skapa en enhetlig turkisk och muslimsk stat. De kristna minoriteterna skulle elimineras, de muslimska icke-turkiska minoriteterna skulle assimileras. Med de kristna lyckades man, men kurderna stod emot decenniernas hårdhänta försök till turkifiering. All heder åt dem för det.

På 1940-talet var en tredjedel av Bagdads invånare judar, ättlingar till de invånare i Juda som på 500-talet före vår tideräkning deporterades till Babylon, vilket man kan läsa om i den ovan nämnda skrift som hos oss kallas Gamla testamentet (a.k.a. den hebreiska Bibeln). Idag finns inga judar överhuvudtaget i Irak.

Ännu för 70 år sedan fanns det stora judiska befolkningsgrupper i Iran, Irak, Jemen, Egypten och snart sagt alla andra länder i regionen. De hade bott där i århundraden och hade tidvis varit förföljda och diskriminerade, men också upplevt perioder av framgång. Idag finns några tusen kvar i Iran, Tunisien och Marocko. I övrigt har regionens judar samlats i ett land, Israel.

Kairo var en gång hemort för en stor judisk, armenisk och grekisk diaspora, som bidrog till stadens livaktiga kulturella och kommersiella utbud. Idag finns nästan inget av detta kvar och Egyptens koptiska minoritet känner sig allt mer trängd.

Irak, som när detta skrivs upplever sin värsta kris på länge, löper risk att delas upp i en kurdisk, en shiitisk och en sunnitisk del. Strävan är nu att skapa etniskt och religiöst ”rena” stater där det inte finns plats för den ”andre”.

De yazidier och kristna assyrier i norra Irak som nu drabbas av etnisk rensning och – med stor sannolikhet – folkmord utgör inga främmande element i sitt land. Tvärtom är de landets ursprungsbefolkning som funnits där i femtusen år.

De yazidier och kristna assyrier i norra Irak som nu drabbas av etnisk rensning och – med stor sannolikhet – folkmord utgör inga främmande element i sitt land. Tvärtom är de landets ursprungsbefolkning som funnits där i femtusen år.

Det inser majoriteten av majoritetsbefolkningen, men just nu är det extremisterna som för taktpinnen. Människor mördas på de mest brutala sätt, kvinnor utsätts för hämningslöst sexuellt våld, barn kidnappas och urgamla civilisationer utplånas. Och världens reaktion är tafatt. **Louis Sako**, patriark av Babylon, har anklagat västvärlden för att vara mer intresserad av fotboll än av att Iraks minoriteter utrotas.

Handen på hjärtan alla vi som var med på 1990-talet: vad gjorde vi då det brann i Bosnien? Vad gör vi nu? Motfrågan är förstås ”Vad kan man göra?” Men som det heter, ”Where there’s a will, there’s a way.” För att parafrasera **Olof Palme**: *Solidaritet är att vilja*.

Svante Lundgren, docent i judaistik vid Åbo Akademi, författare och aktivist

Svenska litteratursällskapet i Finland utlyser

STIPENDIER OCH UNDERSTÖD

inom etnologi och folkloristik, genealogi och släkthistoria, historia, kulturhistoria, litteraturhistoria, nationalekonomi och statistik.

För mera information och ansökningsformulär, se www.sls.fi/stipendier. Ansökningstiden är 1.9–1.10.2014 kl. 16.00.



SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

MEDDELANDEN FRÅN ÅBO AKADEMI

Utgivning och annonsreservering 2014

Nr	Utgivning	Reservering	Material
7	17.10	29.9	3.10
8	14.11	31.10	27.10
9	12.12	24.11	28.11

Kommunikationsenheten vid Åbo Akademi 2014

WHOLE IN ONE – CONGRESS IN ÅBO



TURIST- OCH KONGRESSBYRÅ

är forskarens bästa vän vid planering och ansökan av internationella kongresser. Hos oss får du proffsig och sakkunnig hjälp med att välja hotell- och möteslokaler. Tillsammans hittar vi det bästa sättet att marknadsföra Åbo och din kongress. Vår service är avgiftsfri. Följ med oss på resan!



i turku touring
Turist- och kongressbyrå



www.meetturku.fi
convention@turku.fi • p. 02 262 7608